

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Osvojování gramatických kategorií sloves u dítěte

Acquisition of grammatical categories of verbs in a child

Milada Macků

Vedoucí práce: PhDr. Pavla Chejnová, PhD

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B ČJ – ZSV

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Osvojování gramatických kategorií sloves u dítěte* vypracovala samostatně pod vedením vedoucího práce za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu a že se tištěná verze shoduje s elektronickou.

V Praze dne 8. 12. 2017

.....

podpis

Ráda bych na tomto místě poděkovala PhDr. Pavle Chejnové, Ph.D. především za její vstřícnost a rady při vedení této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat rodičům malé Valentinky, s jejichž laskavým svolením jsem mohla pořídit nahrávky a zpracovat osobní údaje. V neposlední řadě také děkuji všem, kteří mě při psaní této práce podporovali.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá osvojováním gramatických kategorií sloves u česky hovořícího dítěte od věku čtyř let a tří měsíců do věku čtyř let a osmi měsíců. Teoretická část práce nejdříve seznamuje s vývojem psycholingvistiky a zkoumáním dětské řeči, se současnými teoriemi osvojování jazyka u dětí a rozvojem řeči od nejranějšího věku po předškolní. Poté také představuje celkový vývoj dítěte ve věku čtyř let a osvojování slovesných tvarů na základě dosavadních výzkumů. V praktické části je nejprve přiblížena metodika výzkumu, což je analýza šesti zvukových nahrávek řeči pozorovaného dítěte, které byly pořizovány po dobu šesti měsíců s časovým rozpětím přibližně jednoho měsíce. Dále je popsán předchozí vývoj dítěte, prostředí, ve kterém se pohybuje, a především jeho postoj k nahrávání, protože záznamy konverzací se od těchto faktorů odvíjejí. Samotná analýza nahrávek je rozdělena do kapitol dle slovesných kategorií a jednotlivých nahrávek. Rozebírá se kategorie slovesné osoby, čísla, času, způsobu, rodu a vidu. Nejčastější osoba byla třetí, číslo jednotné a čas přítomný. Naprostá většina sloves byla použita v indikativu a činném rodu. Vidy byly používány vyrovnaně.

KLÍČOVÁ SLOVA

dětský jazyk, dětská řeč, vývoj dětské řeči, předškolní věk, psycholingvistika, osvojování jazyka, osvojování sloves, osvojování gramatických kategorií, slovesné gramatické kategorie

ANNOTATION

The bachelor thesis deals with grammatical verb category acquisitions of a Czech speaking child aged four years and three months. The study is focused on the period from the mentioned age of four years and three months to four years and eight months. The theoretical part introduces the psycholinguistic development and studies of child speech including current theories of the acquisition of language and speech development from birth until preschool. It also outlines the whole progress of child skills at the age of four and the acquisition of grammatical features of verbs based on recent researches. The practical part presents the method of research, which is the analysis of six audio recordings of the observed child's speech. The recordings were taken over six months period (approximately one a month). One part of the work is dedicated to previous development, the environment in which the child lives and the attitude towards the recording, as the records are based on these factors. The whole analysis is divided into chapters according to grammatical categories and individual records. There are examined terms of grammatical person, grammatical number, grammatical tense, grammatical mood, grammatical voice and grammatical aspect. The most frequent terms were the third person, singular and present tense. Most of the verbs were used in indicative and active voice. The perfective and imperfective aspects were almost equal.

KEYWORDS

child language, child speech, development of children's speech, preschool age, psycholinguistics, language acquisition, acquisition of verbs, acquisition of grammatical categories, grammatical categories of verbs

OBSAH

1. Úvod.....	8
2. Cíl práce	10
3. Historie zkoumání dětské řeči.....	11
3.1. Vývoj psycholingvistiky	11
3.2. Teorie osvojování podle Chomského	11
4. Současné koncepce ve vývojové psycholingvistice.....	13
4.1. Racionalistický přístup	13
4.2. Empirický přístup	13
4.3. Interakční přístup	14
5. Rozvoj řeči.....	15
5.1. Ontogenetický vývoj řeči.....	15
5.1.1. Období křiku	15
5.1.2. Období žvatlání	15
5.1.3. Období prvních slov	16
5.1.4. Rozvoj slovní zásoby	17
5.1.5. Rozvoj gramatické struktury jazyka.....	18
5.1.6. Rozvoj výslovnosti.....	19
6. Celkový vývoj dítěte v období čtyř let.....	20
7. Osvojování sloves	22
7.1. Infinitiv	23
7.2. Slovesný způsob	23
7.2.1. Indikativ	23
7.2.2. Imperativ	24
7.2.3. Kondicionál	25
7.3. Slovesný čas.....	25
7.3.1. Prézens	25
7.3.2. Préteritum.....	26
7.3.3. Futurum	26
7.4. Slovesný rod	27
7.5. Slovesný vid.....	27

7.5.1. Vid dokonavý	27
7.5.2. Vid nedokonavý	28
8. Osvojování gramatických kategorií sloves u dítěte ve věku 4 let.....	29
8.1. Metodologie	29
8.1.1. Ukázka transkripce (první nahrávka)	30
8.1.2. Ukázka transkripce (šestá nahrávka).....	32
8.2. Pozorované dítě	33
8.2.1. Prostředí a předchozí řečový vývoj dítěte	33
8.2.2. Nahrávání dítěte	34
8.3. Osvojování kategorie osoby a čísla	35
8.3.1. První nahrávka (4 roky, 3 měsíce, 20 dní)	36
8.3.2. Druhá nahrávka (4 roky, 4 měsíce, 10 dní).....	39
8.3.3. Třetí nahrávka (4 roky, 5 měsíců, 8 dní).....	41
8.3.4. Čtvrtá nahrávka (4 roky, 6 měsíců, 19 dní).....	44
8.3.5. Pátá nahrávka (4 roky, 7 měsíců, 9 dní).....	46
8.3.6. Šestá nahrávka (4 roky, 8 měsíců, 13 dní)	48
8.4. Osvojování kategorie slovesného času a způsobu	50
8.4.1. První nahrávka (4 roky, 3 měsíce, 20 dní)	50
8.4.2. Druhá nahrávka (4 roky, 4 měsíce, 10 dní).....	52
8.4.3. Třetí nahrávka (4 roky, 5 měsíců, 8 dní).....	54
8.4.4. Čtvrtá nahrávka (4 roky, 6 měsíců, 19 dní).....	55
8.4.5. Pátá nahrávka (4 roky, 7 měsíců, 9 dní).....	57
8.4.6. Šestá nahrávka (4 roky, 8 měsíců, 13 dní)	58
8.5. Osvojování kategorie slovesného vidu a rodu	59
8.5.1. Slovesný vid	59
8.5.2. Slovesný rod.....	60
8.6. Shrnutí.....	60
9. Závěr	65
10. Seznam literatury	68
11. Seznam příloh	70

1. Úvod

Tématem mé bakalářské práce je osvojování jazyka dítětem, konkrétně osvojování gramatických kategorií sloves. Toto téma jsem si zvolila jednak z toho důvodu, že ráda pracuji s dětmi, a jednak proto, že mě při studiu zaujal vědní obor psycholingvistiky. Navíc mě obecně zajímá učení se jazyku a přijde mi velice zajímavé, že nabývání mateřského jazyka se tolik liší od učení se cizím jazykům. Proto jsem ráda, že jsem díky této práci měla možnost blíže nastudovat, jak osvojování řeči v raném dětství funguje.

V teoretické části jsem se nejdříve zabývala historií zkoumání dětské řeči a prvním poznatkům o osvojování jazyka a poté objasnila současné teoretické přístupy k problematice osvojování jazyka. Dále jsem popsala stadia rozvoje řeči u dítěte od narození až po školní věk a také přiblížila celkový vývoj dítěte ve čtyřech letech, protože ve druhé části bakalářské práce jsem se zaměřila konkrétně na dítě tohoto věku. Nakonec jsem se zabývala přímo slovesy a osvojováním jejich gramatických kategorií, abych mohla aplikovat teoretické znalosti na praktickou část své bakalářské práce. Osvojování sloves se věnovala Jaroslava Pačesová v díle *Řeč v raném dětství* (1979), dále Filip Smolík v článku *Osvojování českých slovesných tvarů v raném věku* (2002) a nakonec Pavla Chejnová v monografii *Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child* (2016a) a v článku *Osvojování gramatických kategorií sloves u českého dítěte* (2016b), což byly základní podklady pro tuto kapitolu v mé práci.

V praktické části jsem se věnovala osvojování sloves u konkrétního dítěte. Půl roku jsem každý měsíc nahrávala dialog se čtyřletou holčičkou, z čehož vzniklo šest zvukových záznamů. Ty jsem přepsala dle zásad transkripce CHAT užívané v databázi CHILDES (Child Language Data Exchange System). Poté jsem v prepisech vyhledala všechna slovesa a roztrídila je do gramatických kategorií. Součástí mé práce byla kvantifikace výskytů, což jsem provedla procentuálně, a porovnání výsledků v čase. Proto jsem nahrávky roztrídila do kategorií a kapitol, kde jsem se jednotlivým jazykovým úkazům věnovala nejprve zvlášť a poté je porovnávala ve shrnutí. K pořízení a transkribování nahrávek jsem dostala souhlas rodičů, avšak ti si nepřáli zveřejnění jejich zvukové podoby.

Závěr je věnován shrnutí získaných poznatků, komparaci dosavadních výzkumů s výsledky zkoumání v praktické části na základě nahrávek řeči čtyřletého dítěte a zhodnocení celé práce.

2. Cíl práce

Cílem práce je nejdříve na základě získání teoretických znalostí v oblasti osvojování jazyka provést výzkum na vybraném dítěti, čehož bylo docíleno záměrným nahráváním řeči tohoto dítěte tak, aby se slovesa mohla kvantifikovat a porovnat jejich vývoj v čase. Poté shrnout poznatky a vyhodnotit, zda získané výsledky odpovídají předchozím výzkumům.

3. Historie zkoumání dětské řeči

Fenoménem dětské řeči se jako první začali zabývat němečtí psychologové koncem 19. století a začátkem 20. století. U nás byl prvním významným představitelem František Čáda na počátku 20. století. Do konce 50. let 20. století bylo vědecké vysvětlování vzniku a vývoje řeči zakládáno na behavioristickém přístupu, označovaném také jako operativní podmiňování. Podle této teorie docházelo k učení se jazyka u dětí jako reakce na verbální a neverbální stimuly zvenčí. (Průcha, 2011)

3.1. Vývoj psycholingvistiky

Zásadní mezník pro zkoumání vývoje dětské řeči nastal až v 60. letech 20. století, kdy vznikla psycholingvistika. Tato věda propojila dvě do této doby samostatné vědy, psychologii a lingvistiku. (Průcha, 2011) Zatímco psychologie jazyka se zabývala produkcí a recepcí řeči a texty i mluvená řeč jí sloužily jako prostředek ke zkoumání lidské mysli, lingvistika používala texty (zejména záznamy mluvené řeči) hlavně ke studiu jazykového systému. (Nebeská, 1992) „*Proto především z iniciativy psychologů došlo na počátku 50. let v USA k opětovnému sblížení psychologie a lingvistiky, které vyústilo institucionálním vymezením psycholingvistiky jako samostatného vědního oboru.*“ (Nebeská, 1992, s. 8) Ta se zaměřila jak na zkoumání jazyka, tak na zkoumání lidských subjektů a jejich zacházení s jazykem. Od začátku také kladla velký důraz na zkoumání dětské řeči a osvojování jazyka, což bylo posíleno vznikem vývojové psycholingvistiky. Ta zaznamenala velký růst zejména poté, co Noam Chomsky vydal svou teorii generativní gramatiky, která brzy vyvolala zájem o problematiku osvojování jazyka. (Průcha, 2011)

3.2. Teorie osvojování podle Chomského

V rámci nového vědního oboru psycholingvistiky a nové teorie Noama Chomského dochází na konci 50. let a na začátku 60. let k revoluci a novým výkladům. Chomsky totiž poprvé přišel s myšlenkou, že jazyk vzniká z vrozených dispozic člověka pro osvojování a užívání jazyka. (Průcha, 2011)

Díky Chomskému začalo být osvojování řeči dítětem vnímáno jako vrozená schopnost člověka, která předpokládá biologický, vrozený a geneticky založený mechanismus osvojování jazyka. To je vyjádřeno zkratkou LAD (Language Acquisition Device), česky „zařízení pro osvojování jazyka“. Tento termín rozpracoval zejména E. Lenneberg ve své knize Biologické základy jazyka. Později je místo tohoto termínu používán také termín UG (Universal Grammar), což je univerzální schopnost člověka osvojit si jakýkoliv ze 6000 existujících jazyků, založená na předpokladu, že člověk je schopen tento svůj vrozený program aktivovat v závislosti na tom, se kterým jazykem se od narození setkává. Existence LAD však byla od počátku zpochybňována, proto bylo prováděno několik různých experimentů, které měly prokázat psychologickou realnost LAD. (Průcha, 2011)

Nativistická teorie osvojování jazyka byla kritizována z několika různých důvodů. Zaprvé to je samotná podstata LAD, protože nebylo nikdy objasněno, co je vlastně obsahem LAD, jak tento mechanismus funguje a v jakém věku dítěte se začíná realizovat. Zadruhé se zpochybňuje tzv. „trigerring“ (spouštění či aktivování vrozené schopnosti a jednorázové nastavení parametrů UG), kritizuje se například nedostatečné upřesnění parametrů a nespecifikování období dítěte, ve kterém toto nastavení začíná. Zatřetí je vyvrácena teze, že si dítě osvojuje jazyk ve velmi krátkém čase, protože jsou dokázány rozdíly v růstu slovní zásoby dětí a také některé složky lexika si děti osvojují dlouhodobě. (Průcha, 2011)

Celková kritika generativistického pojetí jazyka vedla ke zformování nového vědeckého paradigmatu, tzv. komunikační psycholingvistiky. Ta kritizuje zejména to, že generativisté kladou důraz na vrozené dispozice v neprospěch učení, zkušenosti a napodobování, dále opomíjejí sémantickou a lexikální složku dětské řeči (a vyzdvihují gramatickou složku) a hlavně podceňují sociální prostředí, komunikační funkci a komunikační kontext u dítěte. Veškerá kritika generativní gramatiky však přinesla jednu velice pozitivní věc, a to, že vedla ke vzniku řady výzkumů na téma dětské řeči, což přispělo ke vzrůstu poznatků o osvojování řeči. (Průcha, 2011)

4. Současné koncepce ve vývojové psycholingvistice

4.1. Racionalistický přístup

Racionalistický (nativistický) přístup je založen na Chomského teorii osvojování jazyka, jak je popsáno výše. Současné výzkumy založené na tomto přístupu uplatňují tři hlavní ideové principy. „*Základním zdrojem znalosti (knowledge) je myšlení, nikoliv vnější vstupy (input). Počáteční stav (initial state) je biologicky programován předtím, než se subjekt setkává se zkušeností.*“ (Průcha, 2011, s. 25) Významným představitelem tohoto přístupu je samotný Chomsky, dále Barbara Lustová a Steven Pinker. (Průcha, 2011)

Vědci podporující racionalistický přístup k osvojování jazyka používají na obhajobu tohoto přístupu nejčastěji tři argumenty. Prvním je to, že děti si osvojují jazyk velmi rychle i přesto, že nedostávají velkou rozmanitost a kvalitu jazykového inputu, tzn. že musí aplikovat nějaká pravidla pro toto osvojení. Taktéž neslyšící děti si osvojí jazykovou řeč stejně rychle. Druhým argumentem je, že k osvojování jazyka dochází u dětí v podobném věku ve všech jazycích na světě, tudíž můžeme určit kritická období, ve kterých si jazyk děti musí rychle osvojit. Posledním argumentem pak je, že i přes odlišnosti v jazycích existují jisté univerzální rysy, což je také důkaz existence vrozené dispozice pro jazyk. (Průcha, 2011)

4.2. Empiristický přístup

Oproti racionalistickému přístupu se vědci, kteří podporují empiristický přístup, neopírají pouze o biologickou vrozenost osvojování jazyka, ale osvojování vysvětlují především na základě učení, získávané zkušenosti, přirozeného jazykového inputu a různých faktorů působících v komunikačních situacích dítěte. (Průcha, 2011)

Empiristický přístup je označován jako socio-pragmatický a jeho zastánci tvrdí, že jazyk je vrozeně sociální a dítě je „sociální bytost“. Nejvýznamnějším představitelem je Michael Tomasello, v jehož teorii mimo jiné zaujímá důležité místo tzv. imitační učení, pomocí kterého si lidé osvojují jazyk jako jednu z různých kulturních dovedností. Děti imitují konkrétní výrazy, které slyší, a až později se naučené výrazy učí kombinovat a

kategorizovat. Tento přístup popírá nativistickou teorii a tvrdí, že děti nemají abstraktní gramatickou kompetenci – neumí používat např. tranzitivní slovesa v syntaktických konstrukcích, které nikdy předtím neslyšely. Taktéž rezolutně odmítá hypotézu nativistů o vrozenosti univerzální gramatiky. (Průcha, 2011)

Nejdůležitějším argumentem pro podporu empiristického přístupu a zároveň svědčícím proti racionalistickému přístupu je ten, že kdyby byla přijata LAD hypotéza, směla by se týkat pouze gramatiky či syntaktických struktur, nikoliv lexika. Dítě ani posléze dospělý jedinec nemůže použít slovo, se kterým se předtím nesešel, tzn. musí dojít k jazykovému inputu, díky kterému se toto slovo naučí a zařadí ho tak do své slovní zásoby. (Průcha, 2011)

4.3. Interakční přístup

Interakční přístup je vymezen vedle empiristického a racionalistického a pokouší se spojovat pozitivní prvky z obou výše charakterizovaných. Je založen na domněnce, že tyto přístupy nemusí být nutně kontradiktorní, ale ve spoustě bodech mohou být komplementární. (Průcha, 2011)

Významnou představitelkou interakčního přístupu je Eve Clarková, která ve svém díle *First Language Acquisition* na jednu stranu souhlasí s představou, že dítě nabývá jazyk učením a imitováním, na straně druhé však je schopné si osvojit i velice málo frekventované syntaktické konstrukce, které není možné přijmout imitačním učením. Díky tomu dochází k závěru, že zde musí být nějaká specifická vrozená dispozice k osvojování jazyka. (Průcha, 2011)

Kromě Clarkové se cestou interakčního přístupu vydává například česká psycholožka Marie Vágnerová, která vysvětluje, že dítě je sice vybaveno vrozenými dispozicemi pro sociální kontakt, ale další formování komunikace již závisí na zkušenosti. (Průcha, 2011)

5. Rozvoj řeči

5.1. Ontogenetický vývoj řeči

Ontogenetický vývoj dorozumívání se zabývá vývojem řeči konkrétního jedince. (Kutálková, 2009) Je nutné si připomenout, že každé dítě je individuální, a proto i etapy vývoje jsou pouze přibližné.

5.1.1. Období křiku

„První zvukový projev, který dítě vydá při příchodu na svět, je nejčastěji pláč.“ (Kutálková, 2009, s. 36) Je to neurčitý zvuk a reflexivní činnost, tudíž nemusí nutně znamenat, že dítěti něco schází. Ovšem okolí na pláč reaguje tím, že se ho snaží ukonejšit, což si dítě záhy uvědomí a díky tomu se rychle naučí, že pláčem si může kdykoliv přivolat pozornost. (Kutálková, 2009) Ke změně hlasového projevu dochází kolem šestého týdne, kdy se zvětšuje rozsah a intenzita hlasu. Tvrdým (ostrým) hlasovým začátkem dítě signalizuje nepříjemné dojmy, naproti tomu jemný hlasový začátek je signál spokojenosti. (Ohnesorg, 1976)

Libé pocity vyjadřuje dítě tzv. broukáním, kdy postupně začíná objevovat možnosti pohybu jazyka a rtů. (Kutálková, 2009) Tyto zvuky se více či méně podobají hláskám lidské řeči, jádrem bývají zvuky retoretné, které vznikají oddalováním a přibližováním rtů (ebebe, bababa) a zvuky hrdelní (gagaga). (Ohnesorg, 1976) Podle Matějčka (2005) se právě broukání později transformuje v řeč: *„Zato ony zvuky dobré pohody, broukavé, houkavé, z počátku sotva zachytitelné, ty se budou nadále rozvíjet, rozmnožovat, rozrůžňovat, až z nich jednou bude řeč v celé kráse.“* (Matějček, 2005, s. 44)

5.1.2. Období žvatlání

Přibližně ve druhé polovině prvního roku dochází k přechodu od broukání ke žvatlání, kdy dítě přechází na vyšší stupeň vývoje. (Ohnesorg, 1976) *„Hlas dítěte se přetváří v rozmanité zvuky, jež připomínají hlásky lidské řeči.“* (Sovák, 1984, s. 65)

V tomto období dítě logicky rozšiřuje repertoár zvuků a také zvládá měnit výšku i sílu hlasu, díky čemuž objevuje možnosti melodie a zvuky jím vydávané mohou znít okolí jako prozpěvování či připomínat slova. (Kutálková, 2009) Je to činnost pudová, nikoliv vědomá, což nám dokazuje i to, že děti po celém světě žvatlají stejně, nehledě na mateřský jazyk. (Kutálková, 2009) Proto se těmto zvukům říká prahlásky („tata“, „mama“, ...), avšak vzhledem k tomu, že o hlásky ještě nejde, vhodnějším označením jsou „zvučky“. (Sovák, 1984) Dalším důkazem toho, že žvatláni je reflexivní, je to, že tyto pudové zvuky vydávají i děti hluché. Tento jev nazýváme tzv. pudové žvatláni, které trvá cca půl roku a je první fází období žvatláni. (Kutálková, 2009)

Děti nejčastěji kombinují hlásky, které jsou pro ně artikulačně nejsnazší, tudíž hlavně bilabiální B, P, M a pak také T. Z těchto písmen často vytvářejí slabiky „mama“, „papa“, „tata“, které se ve většině jazycích ustálily jako zdvojnásobení pro matku a otce i přesto, že to nejsou slova jako taková, protože děti v tomto věku nejsou schopni rozumět významu. (Kutálková, 2009) *„Je to prosté procvičování nově nabyté dovednosti ve všech možných variacích. Slova s určitým významem se objeví obvykle až na samém konci prvního roku.“* (Matějček, 2005, s. 70)

Po nějaké době nastává další období, kdy dítě začne žvatláním jednoznačně reagovat na různé podněty ze svého okolí nebo je napodobuje. Této fázi se říká žvatláni napodobivé. Začíná používat melodii hlasu, kterou je schopno poměrně přesně vyjádřit, co si přeje. Stejně tak je důležitá výrazná gestikulace. (Kutálková, 2009)

Zhruba ve třech čtvrtinách prvního roku života nastává poslední fáze – období rozumění řeči. Dítě v tomto stadiu začíná postupně řeči ostatních rozumět a zvyká si na to, že může prostřednictvím zvuků navázat s okolím kontakt. (Ohnesorg, 1976) *„Brouká a žvatlá, aby vyvolalo sociální interakci. Někdy křičí, aby upoutalo pozornost, pak se zaposlouchá a potom se znovu dá do křiku.“* (Allen, Marotz, 2000)

5.1.3. Období prvních slov

„Obvykle koncem prvního roku začne dítě vyslovovat svá skutečná první slůvka.“ (Ohnesorg, 1976, s. 19) První skutečné slovo, tedy slovo, u kterého si dítě plně uvědomuje jeho význam při vyslovení, bývá jednoduché a krátké, obvykle

jednoslabičné či dvouslabičné. Podle Saicové Římalové však označení „první slovo“ může být poněkud zavádějící. „...jednak se první projevy, které je možné pokládat za slova, často objevují již dříve, jednak je repertoár komunikačních prostředků dítěte v této době mnohem bohatší a vedle prvních slov obsahuje i množství prostředků nevokálních a vokálně-neverbálních.“ (Saicová Římalová, 2013, s. 45)

Prvními slovy bývají zejména slova, která dítě z nějakého důvodu zaujmou („ham“, „haf“, „pápá“, „auto“, ...), a i přesto, co si myslí široká veřejnost, to málokdy bývají výrazy „máma“ a „táta“. (Kutálková, 2009) Navíc ze začátku si děti pojmenování zjednodušují, proto „BŮ“ může označovat krávu apod. (Synek, 1994) Slova zpočátku zastupují celou větu, tudíž mají u dětí větší význam než u dospělých. (Kutálková, 2005) „Dítě jich užívá k označení velkého počtu významů i různých situací. Tak říká-li např. dítě ‚máma‘, nemusí to znamenat jen označení osoby, ale všechny situace, za kterých matka k němu přijde nebo za kterých dítě matku potřebuje.“ (Smrčka, 1969, s. 56)

Jakmile dítě použije první slovo, další začnou rychle přibývat. Po nějaké době začne dítě výrazy spojovat a vzniká tak první věta. V této době se začínají objevovat zřetelné rozdíly mezi dětmi. Zatímco ve dvou letech zejména holčičky mluví již velice obstojně, jiné děti, většinou chlapci, se rozjíždějí značně pomaleji. (Kutálková, 2009) Matějček zdůrazňuje individualitu u vývoje dítěte ve dvou letech: „V každém období rychlého vývoje bývají mezi dětmi poměrně velké individuální rozdíly.“ ... „Některé děti už mluví velmi pěkně, vyslovují zřetelně, dovedou pojmenovat samozřejmě všechny lidi v rodině, mnoho předmětů v domácnosti a všechna možná zvířata na obrázcích.“ ... „Některé děti však sotva začínají říkat první slova a sotva jim rozumět.“ (Matějček, 2005, s. 101) Problémem potom je, když frustrovaní rodiče nutí děti mluvit, přeřikávají jim slova a nutí je opakovat. V takovém případě je logické, že děti přestanou chtít mluvit úplně. (Ohnesorg, 1976)

5.1.4. Rozvoj slovní zásoby

Růst slovní zásoby je značně nerovnoměrný. Často se stává, že dítě po svém prvním slově začne říkat spoustu dalších slov a najednou se tato fáze utlumí a zdánlivě

se neděje žádný pokrok. Avšak po nějaké době se začne slovní zásoba zase rychle měnit. (Kutálková, 2009)

Je důležité rozlišovat mezi pasivní slovní zásobou (slova, které jedinec zná, ale nepoužívá) a aktivní slovní zásobou (slova, která jedinec aktivně používá). Dospělý jedinec používá průměrně mezi třemi až deseti tisíci slov, ovšem pasivní znalost má samozřejmě mnohonásobně větší. A dítě si začíná budovat svou pasivní slovní zásobu dávno předtím, než řekne první slovo, proto musí být rodiče opatrní na to, jaká slova v jeho přítomnosti používají. (Kutálková, 2009)

Autoři obvykle uvádějí, že slovo musí dítě slyšet přibližně dvěstěkrát, aby si ho dostatečně vštípilo. Avšak více než opakování může mít na zapamatování vliv situace, ve které je slovo vyřčeno, způsob, jakým bylo slovo řečeno (tón hlasu, melodie), a obecně zvuková forma slova. Tudiž se někdy stává, že dítě slyší slovo jednou a již ho zná a později i opakuje. Nejčastěji se jedná o slova zvukomalebná. (Kutálková, 2009) „*Dítě napodobuje nejen zvuky vlastní, ale i zvuky svého okolí, zvířat i jiné. Napodobuje řeč druhých, dětí i dospělých osob.*“ (Sovák, 1984, s. 68)

Jak píše Kutálková, často se uvádí, že dítě po dosažení třetího roku používá cca čtyři sta slov. (Kutálková, 2009) Naproti tomu Průcha ve svém díle odkazuje na Clarkovou a na výzkum, podle kterého dvouleté děti produkují sto až šest set slov. (Průcha, 2011) Již z tohoto je tedy jasné, že vývoj slovní zásoby je velice individuální a i čísla, která uvádějí odborníci, se od sebe mohou lišit.

Obecně platné však je, že: „*věk kolem tří let se považuje za hranici tzv. období fyziologické nemluvnosti.*“ (Kutálková, 2009, s. 39) Kolem tří let by tedy mělo být již jasné, zda vývoj a přibývání slovní zásoby u dítěte postupují správně, a pokud ne, v tomto věku je na místě to začít řešit. (Kutálková, 2009)

5.1.5. Rozvoj gramatické struktury jazyka

V době, kdy dítě začíná používat první jednoduché věty, se také rozvíjí gramatická struktura jazyka. Nejdříve se učí skloňování a v další fázi též časování. Děti jsou schopné ohýbat i slova, která slyší prvně, zároveň však důsledně pravidelně

skloňování vede ke vzniku směšných tvarů („Půjdu k mámě a tátě.“). Standardní vývoj gramatiky je ukončen zhruba v pěti letech, pokud s ní poté má dítě potíže, signalizuje to špatný vývoj. (Kutálková, 2009)

5.1.6. Rozvoj výslovnosti

Jako první se začínají správně formovat samohlásky, které nejsou třeba nijak zvlášť sledovat, protože zaměňování vokálů „A“ a „E“ bývá jedním z mála problémů, což se však většinou samo srovná. V řídkých případech, pokud i po pátém roce tyto dvě samohlásky činí potíže, jde o dysfázii neboli poruchu vývoje řeči. (Kutálková, 2009)

Mezi nejdříve používané konsonanty patří zejména hlásky retné (P, B, M) a retozubné (V, F). Dalšími v závěsu jsou T, D, N. Prvním problémem pro děti bývají tzv. sykavky (S, C, Z), které děti nahrazují zejména měkkými hláskami (Š, Č, Ž) či hláskou T. Vývoj sykavek by měl být ustálen do pátého roku vývoje. (Kutálková, 2009)

Dalším problémem je měkčení, protože například hlásky „T“ a „Ť“ jsou si natolik podobné, že mezi nimi dítě nedokáže rozlišit. Po čtvrtém roce se však naučí ovládat artikulační ústrojí natolik, že se měkčení v řeči ustálí. Některým dětem může dlouho činit problém hláska „K“, avšak není zaznamenán žádný případ toho, že by to zůstala jediná hláska, kterou se některý člověk nikdy nenaučil. (Kutálková, 2009)

Jako poslední se děti učí laterálu „L“ a vibranty „R“ a „Ř“, které činí největší potíže. Obvykle se je dítě naučí po pátém roce vývoje, ovšem některé děti potřebují plných sedm let vývoje hlásek, tudíž je normální, že se tyto poslední hlásky naučí až ve škole. (Kutálková, 2009)

6. Celkový vývoj dítěte v období čtyř let

Po třetím roce by dítě již nemělo mít větší problémy s dorozumíváním. (Kutálková, 2005) To potvrzuje i Saicová Římalová, která podrobně analyzovala řeč jednoho dítěte. „*Ve třech letech je sledované dítě již suverénním mluvčím. Hovoří v souvětích, skloňuje a časuje, i když někdy ještě s chybami, derivuje, užívá množství prefixů a předložek.*“ (Saicová Římalová, 2013, s. 184) Ke stejným závěrům došla i Chejnová (2016a).

Během čtvrtého roku se vyrovnávají různá opoždění, avšak vývoj ještě zdaleka není ukončen. V této fázi se spíše zpřesňuje výslovnost a vylepšuje se koordinace pohybů jazyka. (Kutálková, 2005) V tomto věku je běžné, že dítě ještě nezvládá R, Ř a L, ale pokud kromě nich nezvládá i další hlásky, mělo by se s ním zajít na logopedické vyšetření, protože když se začne s cíleným procvičováním nyní, je pořád čas zamezit jakýmkoliv trvalým odchylkám ve výslovnosti. (Kutálková, 2005)

Allen a Marotz ve svém díle *Přehled vývoje dítěte* přesně popisují, v jakém řečovém stadiu čtyřleté dítě je, co umí říkat a co ne. Umí již používat předložky („na“, „v“, „pod“) a přivlastňovací tvary zájmen („její“, „jejich“, „tátovo“). Umí odpovědět na otázky „čí“, „kdo“, „proč“, „kolik“ a je schopno vytvářet poměrně složitá souvětí („Kočka zaběhla za dům, než jsem si stihl všimnout, jakou má barvu.“). Mluví téměř srozumitelně a správně užívá minulý čas („máma zavřela dveře“), navíc umí mluvit o událostech, které se nedějí bezprostředně, a o nepřítomných lidech a věcech. Dokáže říct základní věci o sobě a o svém nejbližším okolí – jméno, příjmení, věk, pohlaví a další. Pamatuje si jednoduché písničky a říkanky. (Allen a Marotz, 2005) „*Hlavním cílem z hlediska rozvoje řeči v tomto období je bohatá slovní zásoba a obratné vyjadřování.*“ (Kutálková, 2005, s. 37)

Podstatnou náplní života je v této době hra a rozvíjení fantazie a důležitou součástí jsou pohádky a dětské knížky. Do tohoto věku dítě víceméně hry kopírovalo, opakovalo a neumělo si hrát s ostatními. Nyní však ve svých hrách děti kombinují realitu s fantazií a hry se do značné míry odvíjejí od situace, málokdy se opakují. Stejně tak dítě často převádí svou fantazii do reality. (Kutálková, 2005) „*Fantazie dítěte se ale*

může rozvíjet jen na tom, co dítě samo prožilo, slyšelo a vidělo doopravdy.“ (Kutálková, 2005, s. 37)

V tomto věku se tedy rozšiřuje repertoár her a není neobvyklé, že se objeví tzv. „imaginární společník“, což je vymyšlená osoba, kterou dítě pojmenuje a hraje si s ní. (Říčan, 2004) *„Často má smyšlené kamarády a partnery při hře. S imaginárním přítelem si povídá a projevuje vůči němu vřelé city.“* (Allen, Marotz, 2005, s. 112) Rodiče se kvůli tomu snadno vyděsí, ale není třeba panikařit, v nejhorším případě to může znamenat, že má dítě nedostatek ostatní dětské společnosti. (Říčan, 2004) Důležitými hrami pro vývoj jsou tzv. „námetové hry“, ve kterých dítě napodobuje spolu s ostatními reálné či vymyšlené situace a prolíná jejich prvky (hra na prodavače, zloděje, bankéře, ...). (Říčan, 2004) Zdeněk Helus tyto hry nazývá „hrami na sociální role“, kdy se pro dítě objevuje nová možnost být pro tu chvíli někým, kým ve skutečnosti není, a kdy si může vyzkoušet, jaké to je. (Helus, 2009)

„V tomto období dítě dále vyspívá po všech stránkách – tělesně, pohybově, intelektově, citově i společensky. Je velice aktivní, většinu podnětů si opatří už samo vlastním úsilím, a to diferencovaně podle svého zájmu.“ (Kutálková, 2009, s. 139) Podle Říčana (2004) v tomto věku mají velký vliv tělesné individuální rozdíly, protože větší a silnější děti se lépe prosadí v kolektivu a menší a slabší se obtížněji druží. (Říčan, 2004) Je běžné, že se v tomto věku dítě ostatním dětem posmívá. Je společenské, otevřené, přátelské a spolupracuje s ostatními, avšak občas je náladové a může být i sobecké. (Allen, Marotz, 2005)

Zdeněk Helus ve své knize *Dítě v osobnostních pojetí* shrnuje proměny dítěte tohoto věku takto: *„Tyto proměny spočívají a) v růstu obratnosti, b) v nových možnostech myšlení, c) v pokroku ve výtvarném projevu, d) v proměnách v sociálním životě, e) v hrách na sociální role, f) v expanzivní iniciativnosti, g) ve formování základů mravnosti.“* (Helus, 2009, s. 240)

7. Osvojování sloves

Osvojování v rámci slovních druhů a gramatických kategorií se podrobně věnovala Jaroslava Pačesová v díle *Řeč v raném dětství* (1976), kde se kromě ostatních druhů věnovala také slovesům. Dále se osvojováním sloves zabýval Filip Smolík, který o tom napsal článek *Osvojování českých slovesných tvarů v raném věku* do *Československé psychologie* (2002). Zabýval se analýzou řeči dvou holčiček, jedné v počátečním věku 1 roku a 10 měsíců (sedmiměsíční zkoumání) a druhé ve věku 1 roku a 11 měsíců (pětiměsíční zkoumání). Jeho práce ukázala, že na začátku sledování v řeči převládají tvary přičestí a tvary třetí osoby singuláru přítomného, ovšem zatímco u jedné z děvčat se vzorek nemění, u druhé dochází k nárůstu ostatních osob v přítomném, a to ve věku dvou let. (Smolík, 2002). Třetí, kdo se zabýval přímo osvojováním sloves, je Pavla Chejnová ve své monografii *Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child* (2016a) a ve svém článku *Osvojování gramatických kategorií sloves u českého dítěte* v časopise *Slovo a slovesnost* (2016b). Zde se zabývala osvojováním sloves dítěte od věku 2 let a 8 měsíců do věku 3 let a 6 měsíců.

Dítě si zpravidla jako první osvojuje infinitiv a indikativ, v pozdějších stádiích též imperativ, naproti tomu kondicionál je skoro nepoužívaný, stejně jako pasivum. Co se týče časování, v nejranější fázi je nejfrekventovanější třetí osoba singuláru. (Pačesová, 1979). S tím souhlasí i Chejnová (2016ab) a Smolík (2002). V pozdější období dítě podle Pačesové (1979) používá nejvíce první osobu v singuláru i plurálu, ovšem Chejnová (2016ab) i Smolík (2002) potvrzují stále vysoký výskyt třetí osoby.

Dále se dle Pačesové (1979) brzy naučí i časovat v minulosti (ovšem často bez pomocných výrazů) a v budoucnosti. Ze slovesných časů je podle ní nejfrekventovanější přezens, ze slovesných vidů pak vid dokonavý (s výjimkou stádia, ve kterém používá tzv. slova typicky dětská). (Pačesová, 1979) Chejnová prokázala vztah slovesné osoby a času. U budoucího času převažuje osoba první, kdy dítě plánuje své akce, u přítomného osoba třetí, kdy dítě popisuje okolní jevy. (Chejnová, 2016a)

Obecně u všech mluvnických kategorií platí, že dítě si nejdříve oslovuje sufixy (a to i koncovky) a nejpozději prefixy. (Pačesová, 1979)

7.1. Infinitiv

Podle Pačesové je právě infinitiv ze slovesných způsobů na počátku vývoje jedince zastoupen nejčastěji. V jednočlenných větách může vyjadřovat například zvolání, rozkaz, přání atd., což je velice důležité právě s ohledem na dětskou řeč, protože děti v raných fázích vyjadřují infinitivem mnoho skutečností. (Pačesová, 1979)

Chejnová (2016b) a Smolík (2002) oproti tomu tvrdí, že „výskyt tzv. *dětských infinitivů v pozici hlavního slovesa (verba finita) je diskutabilní.*“ (Chejnová, 2016b, s. 194) Smolíkův výzkum ukázal, že sledované děti používají infinitiv jakožto hlavní sloveso velmi zřídka (převažovaly tvary třetí osoby singuláru v přítomnosti a minulosti), zatímco Chejnová zaznamenala používání infinitivu výhradně v direktivním významu. (Smolík, 2002, Chejnová, 2015, Chejnová, 2016b)

7.2. Slovesný způsob

7.2.1. Indikativ

Indikativ je nejčastěji používaný způsob, tudíž si ho děti osvojují hned po infinitivu. Na rozdíl od infinitivu je to způsob určitý a pojí se tedy s gramatickou kategorií osoby, čísla a času. (Pačesová, 1979)

Jako první se v dětské slovní zásobě ustaluje osoba třetí singuláru, což je logické vzhledem k tomu, že i rodiče často mluví na dítě ve třetí osobě („Máma dá Jiříčkovi papat.“). (Pačesová, 1979) Ke stejnému závěru došla i Chejnová (2016b) a Smolík (2002). Děti nejčastěji používají koncovku páté slovesné třídy, která má vzor „dělá“, a to i když sloveso, jež říkají, patří do slovesné třídy jiné (např. „plaká“ místo „pláče“). V další fázi dochází k rozlišení v čísle a dítě si osvojuje třetí osobu plurálu, kterou též časuje podle páté slovesné třídy (např. „papají“, „malovají“). (Pačesová, 1979)

Dále dítě začíná používat osobu první, nejprve v singuláru, avšak záhy poté i v plurálu. Stejně jako u osoby třetí používá zprvu koncovku páté slovesné třídy (např. „hapám“, „koupáme“), ovšem po nějaké době si začíná osvojovat i koncovky tříd dalších. V některých slovech však používá stále koncovky páté slovesné třídy, tudíž je

možný vznik několika dublet, z nichž jeden tvar je nesprávný (např. „mazám/mažu“, „kupovám/kupuju“). (Pačesová, 1979)

Jakmile dítě začne používat první osobu singuláru a plurálu, přestává se jeho řeč definovat jako řeč dětská, dostává se ve vývoji na vyšší stupeň a brzy si osvojí i osobu druhou. Třetí osoba je na ústupu a děti odpovídají podle toho, jak je položená otázka. Tudíž na otázku „Co dělá Evička?“ dítě odpoví „Evička papá“, avšak na otázku „Co děláš?“ odpoví „Papám“. V té samé době se také v dětské řeči objevuje čas minulý a dítě ho správně používá v reakci na otázku („Co jste dělali?“ – „Papali“). Jeho tvar však bývá nesprávný, protože dítě ještě nepoužívá pomocný tvar slovesa „být“. (Pačesová, 1979) Chejnová zaznamenala první výskyty druhé osoby kolem začátku třetího roku. Do té doby dítě užívalo druhé osoby při opakování po komunikantovi. (Chejnová, 2016b)

Co se týče koncovek, dítě v první osobě singuláru používá v první, druhé a třetí třídě koncovku „-u“, která je v prvních dvou třídách správná („nesu“, „začnu“), ovšem ve třetí třídě nespisovná („kupuju“ místo „kupuji“). Ve čtvrté třídě používá ve většině případů správně koncovku „-ím“ („prosím“), výjimečně analogickou koncovku „-ám“ („spám“). V páté třídě se téměř nikdy nechybuje („dělám“), stejně tak první osobu plurálu dítě tvoří bez problémů odvozením od singulárových tvarů. Ve druhé osobě singuláru i plurálu používá většinu koncovek náležitě („děláš“, „začnete“), ovšem i zde se nacházejí dublety („mazáš“, „kašláte“). Ve třetí osobě děti chybují nejčastěji, protože tuto osobu používají od svého raného vývoje a stihly si tedy uložit do své slovní zásoby spousty chybných výrazů. Jde například o výrazy inspirované druhou třídou („voda tekne“) či pátou třídou („pláká“, „děková“). V plurálu se mohou navíc objevit tendence unifikace jednou koncovkou „-ou“ („děkujou“, „prosijou¹“). (Pačesová, 1979)

7.2.2. Imperativ

Rozkazovací způsob se po stránce významové objevuje v dětské mluvě velice brzy, po stránce formální se však osvojuje o dost později. Je to dáno nepravidelným tvořením a nulovou koncovkou používanou v singuláru, což je pro dítě náročné a

---

¹ prosí

k osvojování tedy dochází až v pozdějších stádiích. Dítě nejčastěji používá k tvoření imperativu koncovku „-ni“ u singuláru („voblíkni“, „řekni“) a koncovku „-nite“ v plurálu („lehnite“, „zvednite“). To, že je tato koncovka u dětí základem, se dá vysvětlit dvojím způsobem. Zaprvé nedochází ke změně kmenové souhlásky a zadruhé taková slova nemají nulovou koncovku. Díky tomu, že dítě používá tyto dvě koncovky, samozřejmě dochází ke vzniku neologismů, např. „plavni²“, „skákni³“ či „seberni⁴“. Po poměrně krátkém časovém úseku si dítě osvojí také koncovku „ej“, kterou používá náležitě ve spojitosti s pátou slovesnou třídou („dávej“, „papej“) a velice často v záporném tvaru („nehoupej“, „neskákej“). (Pačesová, 1979)

7.2.3. Kondicionál

Kondicionál se v řeči dětí dle Pačesové vyskytuje minimálně. Je složitý na odvození a pro děti není běžné ho slyšet v okolí (není příliš častý v pohádkách ani v hovoru dospělých), tudíž ho zpravidla nepoužívají. V těch výjimečných chvílích, kdy dítě použije kondicionál přítomný („kdyby nepršelo, nezmokli bychom“), vyjadřuje významově to samé, jako dospělý člověk. Ve většině případů ho však dítě aktivně netvoří, ale pouze přejímá z odposlechnutého. Kondicionál minulý, který i dospělí používají zřídka, se v řeči dětí nevyskytuje vůbec. (Pačesová, 1979) Ve výzkumu Chejnové se u sledovaného dítěte tvary s kondicionálem objevily sporadicky od věku tří let a ve věku čtyř let již dítě kondicionál používalo běžně. (Chejnová, 2016b)

7.3. Slovesný čas

7.3.1. Prézens

Přítomný čas u nedokonavých sloves představují určité slovesné tvary s osobní koncovkou („dělám“, „děláš“, „děláme“). Jak již bylo výše řečeno u slovesného způsobu, podle Pačesové (1979) děti nejčastěji používají koncovku páté slovesné třídy se vzorem „dělá“. Zpočátku dítě dodává klad či zápor částicemi, s nárůstem slovní zásoby se naučí kladnost a zápornost vyjadřovat pomocí příslušných prefixů. (Pačesová, 1979)

---

² plav

³ skoč

⁴ seber

7.3.2. Präteritum

Podle Pačesové je pro dítě charakteristické, že používá pouze tvary přičestí minulého a zcela vynechává pomocné sloveso ve všech osobách („já spinkal“), a proto pro něj existují pouze dva tvary sloves préterita, jeden v singuláru a druhý v plurálu. (Pačesová, 1979) S tím souhlasí i Chejnová, v jejíž práci dítě začalo používat pomocné sloveso až ve věku tří let a tří měsíců. (Chejnová, 2016b) Tvar významového slovesa dítě používá ve většině případů náležitě („bral“, „sázel“, „řekl“), k odchýlkám dochází v případech, kdy se snaží vyjádřit dokonavý tvar v minulosti („řeknul“, „peknu⁵“). K osvojování pomocného slovesa dochází až v pozdějším věku, kdy dítě však nepřipisuje pomocnému slovesu funkci rozlišování osoby, a proto ani forma není náležitá a vznikají jakési sufixy („bylsem“, „byls“). To je ovšem pochopitelné, vzhledem k tomu, že ani dospělí v rámci jazykové ekonomie neříkají celé pomocné slovo, ale připojují jej například k zájmenu („Tys to udělal!“). (Pačesová, 1979)

7.3.3. Futurum

V češtině se budoucí čas u sloves nedokonavých tvoří spojením infinitivu („psát“) a budoucími tvary slovesa „být“ („budeš psát“). Podle Pačesové (1979) osvojení těchto sloves nedělá dítěti téměř žádné problémy, což je podle ní jistě dáno i tím, že infinitiv si dítě oslovuje jako první ze všech tvarů. Problém nastává u dokonavých sloves, které se tvoří spojením prezentního tvaru a prefixů („napíši“, „udělám“), a též u nedokonavých sloves (většinou vyjadřujících pohyb), která se tvoří stejným způsobem, jako slovesa dokonavá („pojedu“, „porostu“). U takových sloves dítě postupuje, jako by šlo o klasická slovesa nedokonavá a používá tvary „být“ ve spojitosti s infinitivem („bude se vrátit“, „budu jít“). Správný tvar futura u sloves dokonavých a pohybových nedokonavých si dítě osvojuje až na vyšší fázi vývoje, kdy má dobře osvojené používání předpon. (Pačesová, 1979) Podle Chejnové (2016b) naopak výskyt dokonavých sloves futura předběhl slovesa nedokonavá a byl daleko frekventovanější. Také spojení opisného futura s dokonavým slovesem (a tak chybné tvoření tvaru) se objevovalo zřídka. (Chejnová, 2016b)

---

⁵ upekli

7.4. Slovesný rod

Podle Pačesové v rané mluvě dítěte naprosto převládá rod činný, což je pro dětskou řeč charakteristické. Jisté náznaky tvorby rodu trpného se objevují v minulém čase, avšak u přítomného času dítě používá činný rod téměř bez výjimky. (Pačesová, 1979) Ve studii Chejnové dítě ve věku 3 let používalo pasivum s malou frekvencí, ale ve věku 4 let již běžně. Většinou to ovšem bylo pomocí adjektivního tvaru, nikoliv přičestí trpného. (Chejnová, 2016b)

7.5. Slovesný vid

„Je obecně známo, že čeština má velmi vyvinutou kategorii v této oblasti: většina sloves může být měněna pomocí derivačních afixů tak, aby byla schopna vyjádřit rozdíl v dokonavosti a nedokonavosti, případně opětovanosti.“ (Pačesová, 1979, s. 92) Každé dítě si na určitém stupni svého mluvního vývoje uvědomí existenci vidových protějšků a začne je rozlišovat. V první fázi vývoje dítě používá spíše slova nedokonavých a nepříznačkových („hačat“, „houpat“), v pozdějších fázích s rostoucí slovní zásobou začíná užívat spíše slova dokonavých. Z toho se vyvozuje, že dítě zkonkrétňuje slovesné tvary, začíná klást důraz na podstatu věcí a upozaďuje kvalitu, stav a akci. (Pačesová, 1979)

7.5.1. Vid dokonavý

Dokonavá slovesa se většinou tvoří derivací ze sloves nedokonavých, nejčastěji prefixací. A protože, jak již bylo zmíněno, děti si osvojují předpony až ve vyšším stádiu vývoje, je pro ně běžné tvořit dokonavá slovesa suffixací, nikoliv prefixací. Vzniká tak spousta novotvarů, například „zpívnout⁶“ (protějšek ke „zpívat“) a „spinknout⁷“ (protějšek ke „spát“). Navíc suffixací upravují do dokonavosti i dokonavá slova, která

---

⁶ zazpívat

⁷ vyspinkat

slyší od dospělých, příkladem může být „zazpívnout⁸“ či „vyspinknout⁹“. (Pačesová, 1979)

7.5.2. Vid nedokonavý

Pro nedokonavý vid je u dětí charakteristický tvar s koncovkou „-at“ (např. „dávat“, „spinkat“), kterou většinou použijí správně dle normy. K chybování dochází ve slovech, v nichž je dokonavost vyjádřena prefixem – k takovým slovům dítě zpravidla přidá sufix „-at“ i přesto, že správný nedokonavý tvar se vyjadřuje odebráním prefixu. Příkladem takového postupu je slovo „pozvat“, které dítě změní na „pozvávat“, místo správného tvaru „zvat“. (Pačesová, 1979)

---

⁸ zazpívat

⁹ vyspinkat

8. Osvojování gramatických kategorií sloves u dítěte ve věku 4 let

8.1. Metodologie

V praktické části jsem se zabývala přímo osvojováním gramatických kategorií sloves. Pro tento účel jsem si vybrala čtyřletou holčičku jménem Valentinka, kterou jsem v té době občas společně s její starší sestrou hlídala. Přišlo mi to jako ideální rozhodnutí, protože se s děvčaty známe a nestydí se přede mnou.

Valentinku jsem nahrávala po dobu půl roku, přibližně v měsíčních intervalech. Záznamy měly být původně po půl hodinách, ale holčička se často rozpovídala, tudíž většina nahrávek je i delší. Ovšem vzhledem k tomu, že někde jsou delší pauzy a úseky, kdy mi zpívala či recitovala naučené texty (což jsem do přepisů nezahrnovala), jsou ve výsledku přepisy poměrně vyrovnané a přepsané na stránky jsou podobně dlouhé, ač se časově mohou zdát nerovnoměrné.

Pro zobrazení dat a délky nahrávek jsem si zvolila následující tabulku podle vzoru, jenž použila ve své bakalářské práci Lucie Klenorová, která se zabývala jmennými gramatickými kategoriemi. (Klenorová, 2016) Doplnila jsem však ještě kolonky, které informují o množství použitých tvarů sloves a použitých slovesných lemmat v každé nahrávce.

Pořadí nahrávky	Datum nahrávky	Délka nahrávky	Věk dítěte	Počet použitých slovesných tvarů	Počet použitých slovesných lemmat
1. nahrávka	18. října 2015	38 minut 19 sekund	4 roky, 3 měsíce, 20 dní	258	80
2. nahrávka	7. listopadu 2015	29 minut 23 sekund	4 roky, 4 měsíce, 10 dní	162	49
3. nahrávka	6. prosince 2015	46 minut 12 sekund	4 roky, 5 měsíců, 8 dní	174	62
4. nahrávka	16. ledna 2016	48 minut 20 sekund	4 roky, 6 měsíců, 19 dní	161	54

5. nahrávka	6. února 2016	39 minut 10 sekund	4 roky, 7 měsíců, 9 dní	181	66
6. nahrávka	13. března 2016	28 minut 35 sekund	4 roky, 8 měsíců, 13 dní	152	45

Tabulka č. 1

Ve chvíli, kdy jsem skončila s nahráváním a nasbírala všech šest zvukových záznamů rozhovorů, začala jsem nahrávky přepisovat. Protože se práce nezabývá fonetikou, nýbrž morfologií, nebylo nutné k přepisu používat fonetickou transkripci a účelu posloužila transkripce ortografická. Inspirovala jsem se knihou, kterou vydala vedoucí mé práce Pavla Chejnová, kde používá CHAT transkripci, což je metoda používaná v databázi CHILDES (Child Language Data Exchange System, MacWhinney, Snow, 1985, 1990, <http://childes.psy.cmu.edu>). (Chejnová, 2016a)

Ve všech těchto nahrávkách je zaznamenán dialog mezi mnou (*MIL) a Valentinkou (*VAL). Výjimečně zde figurovala matka holčičky (*MOT), například na začátku rozhovoru, než jsme s Valentinkou osaměly. Pokud v rozhovoru došlo k delší pauze, je tento úsek označen jako „Odmlka“ a podobně tak chvíle, kdy mi nahrávaná holčička zpívala či recitovala, jsou označeny jako „Zpěv“.

Po transkripci nahrávek jsem v každé z nich vyhledala všechna slovesa a převedla je do připravených tabulek, jež jsem si rozdělila dle jednotlivých gramatických kategorií sloves. Nejprve jsem si roztřídila slovesa do kategorií dle osoby, čísla a času, které se dají poměrně dobře kvantifikovat, a dále jsem zvlášť vyhledávala slovesný způsob (jiný než indikativ) a trpný rod. Slovesný vid jsem kvantifikovala až nakonec, také zvlášť.

8.1.1. Ukázka transkripce (první nahrávka)

PŘEPIS 1. NAHRÁVKY

věk Valentinky: 4 roky, 3 měsíce, 20 dní

18. října 2015, 38 minut 19 sekund

zkratky: matka (*MOT), Valentina (*VAL), Milada (*MIL)

*MIL: Nó a když potom přijdeš ze školky domu, co děláš nejradší?

*VAL: Haju a maminka pačuje.

*MIL: Jak pracuje maminka? Co dělá?

*VAL: Na počítaši.

*MIL: Na počítači? A taťka?

*VAL: Pačuje nahoše.

*MIL: Nahoře? A taky na počítači?

*VAL: Jó, ae tošku věčí a mamka... A maminka má dva, potože její jeden je šamej. Ae ten vašně je věčí, tak má mamka d'uhej a ten je už novej, tak on je věčí.

*MIL: Ahá, nojó, takže ten novej má taťka, ten větší?

*VAL: Jó.

*MIL: Ahá. A co máš třeba ráda k jídlu? Co vám vaří mamka často?

*VAL: Mně vaší kušátko.

*MIL: Kuřátko? No a z kuřátka máš ráda co? Stehýnka, nebo prsíčka, nebo křídýlka? Co, nebo všechno?

*VAL: Jednou šme gилоvali tó u babišky.

*MIL: Nó a jakou část teda máš nejradší, když se tě maminka zeptá?

*VAL: Šechno.

*MIL: Všechny jó? A kromě kuřátka, co vám maminka ještě vaří?

*VAL: Jejši.

*MIL: Rejži? Takže kuře s rejží? To bylo taky moje nejoblíbenější jídlo, když sem byla takhle menší. A se zeleninou, vid'?

*VAL: Jó.

*MIL: Máš ráda zeleninu?

*VAL: Jó, moč.

*MIL: Jó, chutná ti? To já sem jí nikdy ráda neměla. A jakou máš nejradší zeleninu?

*VAL: Mam šešně jáda.

*MIL: Třešně?

*VAL: Já mám šešny jáda.

*MIL: Jo všechny? Nó, tak to je dobře.

*VAL: Jó.

8.1.2. Ukázka transkripce (šestá nahrávka)

PŘEPIS 6. NAHRÁVKY

věk Valentinky: 4 roky, 8 měsíců, 13 dní

13. března 2016, 28 minut, 35 sekund

zkratky: Valentina (*VAL), Milada (*MIL)

*MIL: Nó, tak povídej. Jak ses měla. My už se zas neviděly několik tejdnu.

*VAL: Jak še máš?

*MIL: Jak se mam? No já se mam dobře.

*VAL: Já taky.

*MIL: No já mam teďkon trochu rýmu, tak snad tě nenakazim.

*VAL: My šme jeli na Šumavouš a tam byli švíšátka.

*MIL: Jaký zvířátka?

*VAL: Takže tam byli dvě kočičky.

*MIL: Nó?

*VAL: Pak tam byli košíšky.

*MIL: Eště kočičky další?

*VAL: Ne, jenom dvě.

*MIL: Jenom dvě, aha. A jaký další zvířátka?

*VAL: Ešče tam byla košíška.

*MIL: Kozička? Jo ahá.

*VAL: A ešče tam byli šajíči.

*MIL: Zajíci? Ahá. A pohladila sis někýho? Zajíce?

*VAL: Ně.

*MIL: Ne?

*VAL: My šme nakjmili švíšátka, bylo tam i mojčátko.

*MIL: Ahá.

*VAL: A ešče šejněček.

*MIL: Ešče co?

*VAL: Šjneček.

*MIL: Jo srneček!

*VAL: Jo.

*MIL: Ty si viděla srnečka?

*VAL: A už mu joštou pajůšky.

*MIL: Už mu rostou parůžky? A jak byl velkej srneček?

*VAL: Moč ně.

8.2. Pozorované dítě

8.2.1. Prostředí a předchozí řečový vývoj dítěte

Valentinka se narodila 28. června 2011 v Českých Budějovicích. Se svými rodiči a starší sestrou Ellenkou žije v Roudném u Českých Budějovic, kam také v době nahrávání chodila do mateřské školy. Do té nastoupila ve třech letech, tudíž do prostředí ostatních dětí se dostala poměrně brzy.

Nejvýraznějším řečovým vzorem je pro ni její sestra Ellenka, která je o dva roky starší (narodila se 21. června 2009). Nyní (poté, co nastoupila do školy) je sice Valentinka samostatnější, ale v období pořizování nahrávek byla zvyklá být sestře v závěsu a spoléhat se na ni, tudíž za sebe často nechala sestru mluvit a vyřizovat to, co nechtěla říkat sama. Ovšem společně byly holčičky velice komunikativní a jakmile byla Valentinka v sestřině přítomnosti, byla podobně společenská a neohrožená.

Od rodičů vím, že Valentinka začala mluvit cca v období jednoho roku, což naprosto odpovídá poznatkům získaných z odborné literatury. Jejím prvním slovem bylo „máma“, což dle literatury může, ale nemusí být první skutečné slovo, otázkou je, jestli tím dítě skutečně označovalo matku. To si však rodiče pochopitelně již nepamatují. Od nich mám také potvrzené, že Valentinka nikdy netrpěla řečovými

problémy a její řeč se během prvních let rozvíjela velice dobře, což bylo také ovlivněno Ellenčiným vzorem a snahou se jí vyrovnat. Byla tedy sice zvyklá nechat sestru věci zařizovat a na první pohled to mohlo vypadat, že je málomluvná, ovšem pokud osaměla, její řeč byla překvapivě dobře rozvinutá a nedělalo jí problém se vyjadřovat sama.

Jazyk Valentinky odpovídá mluvě lidí z Jihočeského kraje, kde nejsou patrné žádné výrazné nářeční prvky. Všichni členové její rodiny pocházejí z jižních Čech, proto se v jejím blízkém okolí nenachází nikdo, kdo by mohl její jazyk ovlivnit nářečními prvky jiných krajů, které by třeba byly výraznější. Ovšem osvojuje si kromě spisovných výrazů i prvky hovorové a obecné češtiny, protože lidé, kterými je obklopena, při každodenní komunikaci přirozeně nepoužívají pouze spisovnou češtinu. Její matka má vysokoškolské vzdělání, otec středoškolské s maturitou a oba rodiče jsou podnikatelé. Její sestra Ellenka byla v době nahrávání zrovna před nástupem do školy.

8.2.2. Nahrávání dítěte

Valentinku jsem znala o trochu dříve, než jsme začaly s nahráváním, což mi jistě pomohlo k tomu, že se přede mnou tolik nestyděla a nebála se mluvit. Ovšem byla jsem zvyklá hlídat ji i její sestru Ellenku zároveň, což se ukázalo jako malá překážka, protože Ellenka jakožto starší vždy povídala víc a Valentinka hovořila ve společnosti Ellenky trochu jinak, než když pak se mnou byla sama. Bylo tedy třeba tento drobný problém překonat a zjistit, jak Valentinka mluví, když není v přítomnosti své sestry.

Kvůli nahrávání jsme se s Valentinkou setkávaly jednou měsíčně. Na začátku každé nahrávky je poznat, že Valentinka po uplynulém měsíci potřebovala trochu času, aby si na mě znovu zvykla a také aby si uvědomila, že je se mnou sama a není tam její sestra, takže ji nemůže nechat mluvit za sebe. Až poté začala povídat trochu víc. Navíc tyto měsíční intervaly byly dlouhé natolik, že mezitím zapoměla, co už mi říkala, tudíž se stávalo, že mi často různé pohádky nebo příhody vyprávěla víckrát. V tom ovšem z hlediska osvojování jazyka nevidím problém, protože si samozřejmě nepamatovala přesná slova a já jsem pak při transkripci nahraného mohla mimo jiné pozorovat, jak používá nové obraty.

Během nahrávání jsem se často musela snažit Valentinku popostrčit, aby se rozpovídala, protože když jsem nepokládala ty správné otázky, holčička měla sklony odpovídat pouze „jo“ nebo „ne“, což bylo pro účely nahrávání nepřijatelné. Často jsme se tedy dostaly k tomu, že mi vyprávěla děj známých pohádek, zpívala oblíbené písničky či recitovala básničky, protože z toho měla radost. Díky tomu byla naše komunikace uvolněnější a pro Valentinku bylo povídání snazší.

Dle očekávání se v tomto věku nedokázala soustředit na jedinou činnost (v tomto případě konverzaci) tak dlouho, jak trvalo nahrávání, tudíž během rozhovoru nejednou skočila na úplně jiné téma, podle toho, co ji zrovna napadlo. Ráda si všímala věcí kolem nás, nedělalo jí problém říct, co by chtěla dělat, a nebála se mě ptát na věci, které ji zajímaly.

Obecně Valentinka mluvila velice dobře. Používala správné pády u jmen a správné osoby a časy u sloves. Místy udělala chybu, ale v drtivé většině případů používala tvary tak, jak je to v normě. Celkově jí dělala problém hlavně výslovnost některých konsonant, především laterály L a vibrant R a Ř. Také docházelo k měkčení sykavek S a Z a polosykavky C. Ve všech ostatních hlediskách byla její mluva na velice dobré úrovni a nezaznamenala jsem žádné velké odchylky od toho, jak by měla řeč dítěte v jejím věku vypadat.

8.3. Osvojování kategorie osoby a čísla

V následujících kapitolách se budu věnovat zvláště každé nahrávce. Pro tyto účely jsem si vytvořila tabulky, z nichž první bude vždy zobrazovat kategorii slovesné osoby a druhá kategorii čísla. K tabulkám pak bude připojen slovní komentář, kde budou podrobněji rozebrány slovesné tvary, které dítě použilo.

8.3.1. První nahrávka (4 roky, 3 měsíce, 20 dní)

V první nahrávce Valentinka použila celkem 258 tvarů sloves a 80 lemmat.

Kategorie osoby:

Osoba	Celkový počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Počet tvarů se slovesy „být“, „mít“ a modálními slovesy			Příklady použitých slovesných tvarů
			Sloveso „být“	Sloveso „mít“	Modální slovesa	
1. osoba	39	15,1 %	1	7	5	haju ¹⁰ , šme tancovaji ¹¹ , umejem
2. osoba	21	8,1 %	2	2	1	šnáš ¹² , d'áte ¹³ , nevidíš
3. osoba	198	76,7 %	78	21	9	šikají ¹⁴ , šabij ¹⁵ , ušpí ¹⁶

Tabulka č. 2

Jak je zřejmé z tabulky, na prvním sezení Valentinka nejčastěji používala slovesa ve třetí osobě, celkem 76,7 %. Z celkových 198 jich bylo nejvíce (93 tvarů) ve třetí osobě minulého času singuláru, protože hodně vyprávěla a používala k tomu zcela správně préteritum. Velké množství sloves ve třetí osobě se však objevilo i v přítomném čase jednotného čísla či budoucím čase jednotného čísla. V singuláru přítomného času (v šestnácti případech z pětáctiřiceti zaznamenaných sloves) použila sloveso „být“ (např. „to je heský“, „to je fijajová“). V singuláru minulého času byl zhruba stejný poměr použitého pomocného slovesa „být“ a ostatních sloves. Ve futuru singuláru se objevovala ve třetí osobě převážně slovesa nedokonavá, která dítě správně tvořilo

¹⁰ hraju

¹¹ jsme tancovali

¹² znáš

¹³ děláte

¹⁴ říkají

¹⁵ zabil

¹⁶ uspí

pomocí slovesa „být“ („*bude ši hját*¹⁷“), ovšem několikrát se vyskytla i slovesa dokonavá („*škamajád*²¹“). Sloveso „mít“ se objevovalo nejčastěji v préteritu („*pani měja kabejku*¹⁸“), kdežto modální slovesa převládala v přítomnosti („*Ejša umí čajovat*¹⁹“).

Ve druhé osobě použila Valentinka velice málo sloves (8,1 %), například ani jedno v singuláru či plurálu minulého času a plurálu budoucího času, což je samozřejmě způsobeno tím, že mohla oslovovat pouze mě, a to nejčastěji v přítomném čase. Sloves ve druhé osobě přítomního singuláru tedy bylo čtrnáct („*znáš*“), další dvě se objevila ve druhé osobě přítomního plurálu („*vy dějáte*²⁰“) a pět ve budoucím v singuláru („*pšideš*²¹“). V celé polovině případů oslovení v přítomném singuláru převládlo sloveso „*Znáš?*“, kdy se mě tázala na mou znalost pohádek, písniček a filmů. Na konci téměř každé věty pak Valentinka používala sloveso „*víš*“, ovšem vzhledem k tomu, že v kontextu nahrávek bývalo užité spíše jako slovo výplňkové, nepovažovala jsem za vhodné jej zahrnovat do statistiky, neboť by ovlivnilo výsledky. Počítala jsem jej pouze v těch případech, kdy se vyskytlo jako sloveso plnovýznamové a dítě se mě opravdu ptalo na nějakou vědomost, což se v první nahrávce stalo jednou. Ve druhé osobě dítě používalo převážně plnovýznamová slovesa, pomocné sloveso „být“ se objevilo minimálně, stejně tak sloveso „mít“ a modální slovesa.

První osoba zde byla zaznamenána v 15,1 % ze všech sloves, z nichž nejvíce (osmnáct) jich bylo v čase přítomném, kdy Valentina mluvila o sobě, např. „*haju*²²“ či „*chodim*“. V préteritu a budoucím se objevilo v každém celkem osm sloves. V budoucím čase naprosto převládají dokonavé tvary sloves („*vybeju*²³“, „*dojíme*“). Zatímco pomocné sloveso „být“ bylo použito v první osobě pouze jednou při tvorbě nedokonavého budoucího („*my budeme hját*²⁴“), ve větším množství se zde objevuje

---

¹⁷ budeme si hrát

¹⁸ paní měla kabelku

¹⁹ Elza mí čarovat

²⁰ vy děláte

²¹ přijdeš

²² hraju

²³ vyberu

²⁴ my budeme hrát

sloveso „mít“ („*mám jáda*²⁵“) a modální slovesa „moci“ („*můžu ti říct*²⁶“), „muset“ („*muším ší hját*²⁷“) i „chtít“ („*neči vidět*²⁸“). Třikrát je také užito sloveso „nevim“.

Co se týče kategorie čísla, jak je vidět v následující tabulce, Valentinka aplikovala téměř ve třech čtvrtinách případů jednotné číslo, které převažovalo ve všech osobách.

Kategorie čísla:

Číslo	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Singulár	191	74 %	šem boucha ²⁹ , bude šima ³⁰
Plurál	67	26 %	mušíme ukidit ³¹ , šme koupaji ³² , ukášaji ³³

Tabulka č. 3

Nejvíce sloves v množném čísle (sedmačtyřicet) bylo zaznamenáno ve třetí osobě préterita, což odpovídá charakteru vyprávění, kdy vedle zájmen „on a ona“ se často objevilo zájmeno „oni“ v minulém čase. Příkladem jsou například spojení „*oni skočeji do vody*³⁴“ nebo „*oni všaji*³⁵“. Pouze v jediném případě Valentinka použila minulý čas nesprávně, a to „*byji koukaji na čestu*³⁶“, kde však svou chybu vzápětí opravila.

---

²⁵ mám ráda

²⁶ můžu ti říct

²⁷ musím si hrát

²⁸ nechci vidět

²⁹ jsem bouchnula

³⁰ bude zima

³¹ musíme uklidit

³² jsme se koupali („se“ vynechané, dle kontextu tam však patří)

³³ ukážou

³⁴ oni skočili do vody

³⁵ oni vzali

³⁶ se koukali na cestu

8.3.2. Druhá nahrávka (4 roky, 4 měsíce, 10 dní)

Ve druhé nahrávce Valentinka použila celkem 162 tvarů sloves a 49 lemmat.

Kategorie osoby:

Osoba	Celkový počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Počet tvarů se slovesy „být“, „mít“ a modálními slovesy			Příklady použitých slovesných tvarů
			Sloveso „být“	Sloveso „mít“	Modální slovesa	
1. osoba	28	17,3 %	7	8	5	nepamatuju, šme še dívaji ³⁷ , vyješem ³⁸
2. osoba	11	6,8 %	0	3	1	šnáš ³⁹ , máš pešinu ⁴⁰
3. osoba	123	75,9 %	53	15	4	šíká ⁴¹ , choniji ⁴² , šeknou ⁴³

Tabulka č. 4

Jak je zřejmé z tabulky č. 4, ve druhé nahrávce dítě použilo více než tři čtvrtiny sloves ve třetí osobě. Celých 67 se jich vyskytlo v singuláru préterita, což je (s ohledem na celkový počet sloves) ještě více než v první nahrávce. Druhým nejvyšším počtem je 42 sloves užitých ve třetí osobě přítomného singuláru. Pomocné sloveso „být“ se objevilo pětadvacetkrát v singuláru přítomného („je modřej⁴⁴“) a jednadvacetkrát v singuláru préterita („byj oš'avovací⁴⁵“). Třikrát pak při tvorbě nedokonavého futura („bude ši pamatovat⁴⁶“). Sloveso „mít“ bylo nejčetněji (jedenáctkrát) zastoupeno

³⁷ jsme se dívali

³⁸ vylezeme

³⁹ znáš

⁴⁰ máš peřinu

⁴¹ říká

⁴² honili

⁴³ řeknou

⁴⁴ je modrý

⁴⁵ byl uzdravovací

⁴⁶ bude si pamatovat

v préteritu („neměj bouji⁴⁷“), kdežto modální slovesa se ve třech ze čtyř případů vyskytla v přítomném („neumí běhat“).

Druhou osobu použilo dítě pouze jedenáctkrát, ve všech případech v přítomném singuláru. Čtyřikrát z toho bylo použito sloveso „znáš⁴⁸“ a třikrát „máš“ („máš oči“). Modální sloveso se objevilo jednou ve spojení „musíš poskakovat⁴⁹“.

První osoba byla zastoupena celkem osmadvacetkrát, z toho ve dvanácti případech v jednotném čísle přítomného času („nepamatuju“). Zde se také několikrát objevilo sloveso „mít“ („mám barvu⁵⁰“), modální slovesa „muset“ („musím se šeptat⁵¹“) a „moci“ („můžu si vzít domu“) a jednou sloveso „být“ („já šem šestička“). Sedmkrát pak byla použita první osoba v množném čísle přítomného času, z toho šest výrazů jsou varianty slovesa „mít“ („nemáme žádný“). V préteritu a futuru se objevila první osoba zřídka.

Kategorie čísla:

Číslo	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Singulár	141	87 %	neběhá, dovolila, pudu ⁵²
Plurál	21	13 %	maj rádi ⁵³ , dívali šme še ⁵⁴ , šeknou ⁵⁵

Tabulka č. 5

Jak vyplývá z tabulky č. 5, naprostá většina sloves byla užita v jednotném čísle. Ve druhé osobě se dokonce nevyskytlo v plurálu ani jedno sloveso, stejně tak jako ve třetí osobě futuru. Nejvíce sloves v plurálu bylo zastoupeno v přítomném v první a třetí osobě, celkem čtrnáct.

⁴⁷ on neměl bouli

⁴⁸ znáš

⁴⁹ musíš poskakovat

⁵⁰ mám barvu

⁵¹ musím se šeptat

⁵² půjdu

⁵³ mají rádi

⁵⁴ dívali jsme se

⁵⁵ řeknou

8.3.3. Třetí nahrávka (4 roky, 5 měsíců, 8 dní)

Na třetím sezení Valentinka použila celkem 174 tvarů sloves a 62 lemmat.

Kategorie osoby:

Osoba	Celkový počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Počet tvarů se slovesy „být“, „mít“ a modálními slovesy			Příklady použitých slovesných tvarů
			Sloveso „být“	Sloveso „mít“	Modální slovesa	
1. osoba	41	23,6 %	2	10	4	dem ⁵⁶ , šem zašpívaja ⁵⁷ , domaluju
2. osoba	29	16,7 %	4	0	7	dáš, ši byja majá ⁵⁸ , buješ majovat ⁵⁹
3. osoba	104	60 %	32	7	5	umí, špívaj ⁶⁰ , viděl, vyjošte ⁶¹

Tabulka č. 6

Jak je zřejmé z tabulky č. 6, ve třetí nahrávce byla nejvíce zastoupena opět třetí osoba, i když pouze v 60 % případů, což je méně než v předcházejících nahrávkách. Tentokrát v této osobě dítě použilo 104 sloves, z nichž 58 jich bylo v minulém čase, 34 v čase přítomném a 12 v čase budoucím. V préteritu se objevila čtrnáctkrát vazba se slovesem „být“ („*nebyja mjtvá*⁶²“), v přítomnosti desetkrát („*sou tady*“) a ve futuru šestkrát („*bude papat*“), tudíž polovina sloves byla nedokonavá. Další častá vazba byla se slovesem „mít“, které ve třetí osobě Valentinka použila celkem sedmkrát („*mamka*

⁵⁶ jdeme

⁵⁷ jsem zazpívala

⁵⁸ jsi byla malá

⁵⁹ budeš malovat

⁶⁰ zpívají

⁶¹ vyroste

⁶² nebyla mrtvá

má počítač“). Z modálních sloves byla použita slovesa „moci“ („*mohji děti vyštašit*⁶³“) a „muset“ („*mušel šabít*⁶⁴“).

Druhá osoba se vyskytla pouze devěadvacetkrát, z čehož 22 sloves bylo v přítomném singuláru. V devíti případech to bylo sloveso „*šnáš*⁶⁵“, pětkrát modální sloveso „*ceš*⁶⁶“ a dvakrát sloveso „*nevíš*“. Dvě slovesa ve druhé osobě pak užila v minulém čase singuláru („*ši byja majá*⁶⁷“) a pět sloves ve futuru, opět v singuláru. Dvakrát se objevilo modální sloveso „muset“ („*musíš jí dát spinkat*“) a třikrát vazba se slovesem „být“ („*budeš malovat*⁶⁸“). V jednom případě byla tato vazba použita špatně („*budeš dát*“), kdy Valentinka vytvořila budoucí tvar slovesa „dát“ pomocí slovesa „být“, čímž se budoucí tvar tohoto slovesa netvoří. Došlo zde k hypergeneralizaci, což je u osvojování jazyka typický jev a vyznačuje se tím, že se dítě naučí nějaké pravidlo (v tomto případě to, že se budoucí čas tvoří pomocí slovesa „být“) a aplikuje ho i na případy, kdy to tak není.

První osobu použila Valentinka celkem jedenačtyřicetkrát a ve více než polovině případů (konkrétně čtyřadvacet) to bylo v singuláru přítomného času. Šestkrát byla užita vazba se slovesem „mít“ („*mám sesčičku*⁶⁹“), sedmkrát sloveso „umět“ („*umím žehjit*⁷⁰“) a pouze dvakrát sloveso „chtít“ („*neči nakešlit*⁷¹“). Překvapivě ani v jednom z těchto čtyřadvaceti případů se neobjevilo sloveso „být“. Vazbu s tímto slovesem dítě využilo jednou v préteritu („*my šme byji na bešídce*⁷²“) a jednou při tvorbě nedokonavého futura („*budu kešlit*⁷³“). Zbýlých patnáct sloves bylo pak vcelku rovnoměrně rozloženo, čtyři z nich Valentina použila v plurálu přítomného času, tři v plurálu préterita a po čtyřech v singuláru a plurálu futura. Žádné sloveso se neobjevilo v jednotném čísle minulého času.

---

⁶³ mohli děti vystrašit

⁶⁴ musel zabít

⁶⁵ znáš

⁶⁶ chceš

⁶⁷ jsi byla malá

⁶⁸ budeš malovat

⁶⁹ mám sestřičku

⁷⁰ umím žehlit

⁷¹ nechci nakreslit

⁷² my jsme byli na besídce

⁷³ budu kreslit

Kategorie čísla:

Číslo	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Singulár	139 sloves	79,9 %	nevíš, šízj ⁷⁴ , budu kreslit ⁷⁵
Plurál	35 sloves	20,1 %	špívaj ⁷⁶ , bydleli, koupíme

Tabulka č. 7

Jak zobrazuje tabulka č. 7, na třetím setkání dítě použilo více sloves v plurálu, než tomu bylo v předchozím měsíci, ovšem stále je ve většině případů používán singulár. Nejvíce sloves v množném čísle se objevilo ve třetí osobě préterita, celkem třináct, což je tentokrát větší množství než ve třetí osobě prézentu, kde jich bylo pouze devět. Oproti prézentu, kde dítě používalo hlavně modální slovesa („chtít“, „muset“, „moci“) a slovesa „mít“ a „být“, v préteritu se rozhodlo pro slovesa rozmanitější („křičej⁷⁷“, „nevys⁷⁸“, „byd⁷⁹“, „sed⁸⁰“, ...). Ve druhé osobě se v plurálu neobjevilo žádné sloveso, to samé ve futuru třetí osoby.

---

⁷⁴ řízl

⁷⁵ budu kreslit

⁷⁶ zpívají

⁷⁷ křičeli

⁷⁸ nevys⁷⁸

⁷⁹ bydleli

⁸⁰ seděli

8.3.4. Čtvrtá nahrávka (4 roky, 6 měsíců, 19 dní)

Ve čtvrté nahrávce se objevilo celkem 161 tvarů sloves a 54 lemmat.

Kategorie osoby:

Osoba	Celkový počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Počet tvarů se slovesy „být“, „mít“ a modálními slovesy			Příklady použitých slovesných tvarů
			Sloveso „být“	Sloveso „mít“	Modální slovesa	
1. osoba	54 sloves	33,5 %	2	5	12	vaším ⁸¹ , šme něšťavii ⁸² , vybajvim ⁸³
2. osoba	25 sloves	15,5 %	0	3	6	koukáš, ši nakešia ⁸⁴ , uvidíš
3. osoba	82 sloves	51 %	39	14	2	voní, dovojjj ⁸⁵ , dopadne

Tabulka č. 8

Tabulka č. 8 znázorňuje to, že nejčastější výskyt sloves byl opět ve třetí osobě. Oproti předchozím třem nahrávkám je ovšem znát, že v konverzaci ustoupilo vyprávění ze strany dítěte a setkání se více podobalo diskuzi, protože využití třetí osoby je sotva nadpoloviční. Poprvé také převládl přezens nad préteritem, kdy v přítomnosti se objevilo 47 sloves a v préteritu pouze 30. Sloveso „mít“ se vyskytlo čtrnáctkrát („*on má vaši*⁸⁶“), „moci“ dvakrát („*maminka nemůže mouku*“) a „být“ dokonce devětatřicetkrát („*je černá*⁸⁷“, „*Lučika byla malá*⁸⁸“), což je téměř polovina použitých slovesných tvarů.

Druhá osoba byla zastoupena pětadvaceti slovesy a to odpovídá 15,5 % výskytu. Jednadvacet z nich bylo v první osobě singuláru, z čehož jedenáctkrát bylo použito

⁸¹ vařím

⁸² jsme neslavili

⁸³ vybarvím

⁸⁴ jsi nakreslila

⁸⁵ dovolil

⁸⁶ on má vlasy

⁸⁷ je černá

⁸⁸ Lučika byla malá

sloveso „znáš“ (podobně tomu bylo i v minulé nahrávce). Další zaznamenaná slovesa jsou „ceš⁸⁹“, „koukáš“, „víš“, pětkrát „můžeš“ a dvakrát „máš“.

První osoba se objevila celkem čtyřiapadesátkrát. Převládá singulár přítentu (17 tvarů sloves), ovšem v ostatních časech jednotného i množného čísla byla zastoupena rovnoměrně. Devět sloves bylo použito v plurálu přítentu, sedm v singuláru préterita, deset v plurálu préterita a jedenáct v singuláru futura. Pouze plurál futura zůstal první osobou zcela neobsazen. Dvanáctkrát Valentina aplikovala modální slovesa „moci“ („můžem jezdit“), „umět“ („umim brzdít⁹⁰“) a „chtít“ („šem těla udát ježečka⁹¹“). Pětkrát pak použila „mít“ („mam kašel“) a dvakrát „být“ („šme byli v pracovně⁹²“).

Kategorie čísla:

Číslo	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Singulár	120 sloves	79,5 %	umim, šmašal ⁹³ , pujde
Plurál	31 sloves	20,5 %	nemáme, lyžovali

Tabulka č. 9

Jak je vidno z tabulky č. 9, ve čtvrté nahrávce opět převládalo číslo jednotné, a to s podobnou převahou, jako tomu bylo minulý měsíc. Zcela bez zastoupení slovesných tvarů v plurálu zůstalo futurum a druhá osoba préterita. Nejčetnější výskyt byl v první osobě (devět sloves v přítentu a deset v préteritu) a nejméně četný ve druhé osobě, kde se objevilo pouze jedno sloveso v přítentu („vy máte babičku?“). Nesprávně je v plurálu užito sloveso „oni škákají⁹⁴“, kde je zaměněná první slovesná třída s pátou, o čemž mluví Pačesová (1979).

⁸⁹ chceš

⁹⁰ umím brzdít

⁹¹ já jsem chtěla udělat ježečka

⁹² my jsme byli v pracovně

⁹³ smazal

⁹⁴ oni skáčou

8.3.5. Pátá nahrávka (4 roky, 7 měsíců, 9 dní)

V páté nahrávce bylo zaznamenáno celkem 181 tvarů sloves a 66 lemmat.

Kategorie osoby

Osoba	Celkový počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Počet tvarů se slovesy „být“, „mít“ a modálními slovesy			Příklady použitých slovesných tvarů
			Sloveso „být“	Sloveso „mít“	Modální slovesa	
1. osoba	70 sloves	38,7 %	6	5	10	šíkáme ⁹⁵ , šem poštavija ⁹⁶ , jošmišjim ⁹⁷
2. osoba	31 sloves	17,1 %	6	2	1	maluješ, budeš vidět ⁹⁸
3. osoba	80 sloves	44,2 %	35	4	3	šou hešký ⁹⁹ , voněl, odvede

Tabulka č. 10

Jak vyplývá z tabulky č. 10, opět byla nejčastěji zastoupená třetí osoba, ovšem tentokrát byla frekventovanější než osoba první pouze o deset slovesných tvarů. Ve třetí osobě bylo zaznamenáno alespoň jedno sloveso v singuláru i plurálu ve všech časech, nejvíce jich bylo zastoupeno v přítomnosti (čtyřicet), na druhém místě v minulosti (třicet) a na třetím místě ve budoucnosti (pouhých deset). Překvapivě jen jedno sloveso se objevilo v přítomnosti plurálu („*sou hešký*“), o dvě navíc jich bylo i v plurálu budoucnosti. Sloveso „být“ opět zastupuje téměř polovinu sloves užitých ve třetí osobě, přičemž nejvíce je to znát v přítomnosti, kde se jich objevilo dvacet z devětatřiceti. Oproti tomu sloveso „mít“ se objevilo pouze čtyřikrát, dvakrát v přítomnosti a dvakrát v minulosti. Vedle klasických modálních sloves „moci“ a „chtít“ se nově objevuje sloveso „muset“ ve zvolání („*to muší být či!*¹⁰⁰“).

⁹⁵ říkáme

⁹⁶ jsem postavila

⁹⁷ rozmyslím

⁹⁸ uvidíš

⁹⁹ jsou hešký

¹⁰⁰ to musí být tři!

Druhá osoba se vyskytla v celých sedmnácti procentech případů, což je zatím nejčastější z celého nahrávání. Z jednatřiceti se jich sedmadvacet objevilo v přítomném singuláru, většina z nich jsou ovšem řečená opakovaně, například dvanáctkrát „*šnáš*¹⁰¹?“, pětkrát „*ši tadi*¹⁰²?“, třikrát „*maluješ*“, a další. Zbylá čtyři slovesa byla všechna v singuláru futura.

První osoba byla zaznamenána sedmatřicetkrát v přítomném času, jedenáctkrát v préteritu a pětadvacetkrát ve futuru. V přítomném čase dítě často opakovalo slovesa „*nevím*“ a „*šnáám*¹⁰³“ a (podobně jako ve druhé osobě) nejméně jednou použilo slovesa „*mít*“ („*mam šišu*¹⁰⁴“), „*moci*“ („*můžu pohnout*¹⁰⁵“) a „*chtít*“ („*či tidle*¹⁰⁶“).

Kategorie čísla:

Číslo	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Singulár	160 sloves	88,4 %	to voní, viděl, odvede
Plurál	21 sloves	11,6 %	dáváme, zavřeli ¹⁰⁷ , vezmeme ¹⁰⁸

Tabulka č. 11

V páté nahrávce byl nejfrekventovanější opět singulár, tentokrát s téměř devadesáti procenty. Plurál se vyskytoval sporadicky a ve druhé osobě se neobjevil vůbec. Nejvíce sloves v plurálu (dvanáct) bylo užito ve třetí osobě préterita. První osoba byla zastoupena pouhými pěti slovesy (což je mnohem méně, než v minulých nahrávkách) a zbylá čtyři slovesa náležejí přítomnému a futuru třetí osoby.

¹⁰¹ znáš

¹⁰² jsi tady?

¹⁰³ znám

¹⁰⁴ mám žízeň

¹⁰⁵ můžu pohnout

¹⁰⁶ chci tyhle

¹⁰⁷ zavřeli

¹⁰⁸ vezmeme

8.3.6. Šestá nahrávka (4 roky, 8 měsíců, 13 dní)

Při šestém nahrávání bylo zapsáno celkem 152 tvarů sloves a 45 lemmat.

Kategorie osoby:

Osoba	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Počet tvarů se slovesy „být“, „mít“ a modálními slovesy			Příklady použitých slovesných tvarů
			Sloveso „být“	Sloveso „mít“	Modální slovesa	
1. osoba	40 sloves	26,5 %	5	9	2	se vozim, šme še učili ¹⁰⁹ , šašpívám ¹¹⁰
2. osoba	10 sloves	6,6 %	0	0	0	víš
3. osoba	102 sloves	67,1 %	37	15	7	nejezdí, joštou ¹¹¹ , bude chodit

Tabulka č. 12

Šesté nahrávání, jakožto nejkratší, obsahovalo nejméně sloves. K povídání nedošlo doma, jako vždy předtím, ale na procházce, z čehož byla Valentinka mírně nespá, tudíž se vrátila zpět k vyprávění. Nejčastější osoba tedy byla opět třetí, jako na začátku nahrávání. Z celkových 102 slovesných tvarů třetí osoby jich dítě použilo více než polovinu (63 slovesných tvarů) v préteritu, pouhých 37 v přítentu a jedno jediné ve futuru („*bude chodit*“). Sedmatřicetkrát se ve všech časech ve třetí osobě objevilo sloveso „být“, devatenáctkrát z toho v préteritu („*on byl vejkej*¹¹²“). Sloveso „mít“ se vyskytlo v patnácti případech, osmkrát v přítentu a sedmkrát v préteritu. Modální slovesa byla zaznamenána pouze v singuláru, dvě v přítentu a pět v préteritu, užitá byla slovesa „umět“ („*umí namalovat*“), „chtít“ („*těl šníšt*¹¹³“) a „muset“ („*mušel šundavat*¹¹⁴“).

¹⁰⁹ jsme se učili

¹¹⁰ zazpívám

¹¹¹ rostou

¹¹² on byl velký

¹¹³ chtěl sníst

¹¹⁴ musel sundavat

Druhá osoba se objevila pouze desetkrát. To odpovídá 6,6 %, což je nejméně za celou dobu nahrávání. Všechny deset případů bylo zaznamenáno v singuláru přítomnosti, v minulosti ani budoucnosti druhá osoba tedy nebyla použita vůbec. Kromě otázky „*jak se máš?*“ šlo o opakování otázek „*šnáš^{115?}*“ a „*víš?*“, stejně, jako v dřívějších nahrávkách.

První osoba se vyskytla celkem čtyřicetkrát. Patnáct případů bylo v singuláru přítomnosti, kde značné množství z nich (osm) zastupuje střídání sloves „*vim, nevím, znám*“. Devět sloves se nacházelo v singuláru minulosti, pět z nich byly tvary se slovesem „*mít*“ „*já jsem měla¹¹⁶*“ a dvě s „*být*“ „*já jsem byla¹¹⁷*“. Další patnáct sloves bylo zaznamenáno v plurálu minulosti (z nichž osm bylo tvořeno vazbou s „*být*“) a jedno v singuláru budoucnosti (nedokonavé „*budu chodit*“). Plurál přítomnosti a budoucnosti nebyl použit ani jednou.

Kategorie čísla:

Číslo	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Singulár	116 sloves	76,3 %	víš, umí, še ulomij ¹¹⁸ , budu chodit
Plurál	36 sloves	23,7 %	dělají, šme hášeli ¹¹⁹

Tabulka č. 13

Při posledním nahrávání převládal opět singulár, ovšem ne s takovým rozdílem, jako například o měsíc dříve. Nejvýraznější byl plurál první osoby minulosti (patnáct sloves), na druhém místě plurál třetí osoby minulosti (dvanáct sloves) a na třetím místě plurál třetí osoby přítomnosti (devět sloves). Budoucnost zůstala zcela bez plurálu, stejně jako celá druhá osoba a přezens první osoby. Ve dvou případech bylo množné číslo použito nesprávně. V prvním případě to bylo spojení „*tam bylo zvířátka*“, kde dítě užilo nesprávnou koncovku u pomocného tvaru slovesa „*být*“. Ve druhém případě „*tady byly*“

¹¹⁵ znáš

¹¹⁶ já jsem měla

¹¹⁷ já jsem byla

¹¹⁸ se ulomil

¹¹⁹ jsme hášeli

dvě kočička“ naopak použilo nesprávnou koncovku u zvoleného substantiva. Všechna ostatní slovesa měla správnou formu v singuláru i plurálu.

8.4. Osvojování kategorie slovesného času a způsobu

V následujících kapitolách podrobně rozeberu kategorie slovesného času a způsobu. Zatímco slovesný čas mohu procentuálně zobrazit v tabulkách, které poté rozvedu pomocí příkladů sloves, slovesný způsob (jiný než indikativ) byl tak málo frekventovaný, že výskyty v procentech nejsou potřeba a postačí slovní komentář.

8.4.1. První nahrávka (4 roky, 3 měsíce, 20 dní)

Bylo zaznamenáno celkem 258 slovesných tvarů a 80 slovesných lemmat.

Kategorie slovesného času:

Čas	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Prézens	88 sloves	34,1 %	chodim, ona umí, máme domečky
Préteritum	148 sloves	57,4 %	šsem pošnaja ¹²⁰ , on chodij ¹²¹ , oni še naučiji ¹²²
Futurum	22 sloves	8,5 %	ukážu, neuvidíš, budem ši hját ¹²³

Tabulka č. 14

Jak vyplývá z tabulky č. 14, v první nahrávce naprosto převládá préteritum svou nadpoloviční většinou. Celých 95 % sloves užitých v préteritu však odpovídá třetí osobě a pouze osm sloves je použito v první osobě, zatímco ve druhé osobě se v préteritu nevyskytlo jediné sloveso. V préteritu singuláru, kde se objevilo 93 sloves, bylo užito devětatřicetkrát sloveso „být“. Ve třetí osobě (singulár i plurál) dítě použilo v téměř všech případech tvary správně, dle slovesných tříd. V této nahrávce došlo k odchylce od správné slovesné třídy pouze jednou, u slovesa „sníst“, kdy Valentina použila místo

¹²⁰ jsem poznala

¹²¹ on chodil

¹²² oni se naučili

¹²³ budeme si hrát

správného „on snědl“ sloveso „*on šnědnul*“, což je v souladu s tím, co ve své knize popisuje Pačesová (1979). V první osobě singuláru dítě udělalo ve dvou případech ze tří chybu ve jmenném rodě, kdy místo ženského, jak by bylo správné, použilo mužský („*já šem byj*¹²⁴“). V první osobě plurálu z celkových pěti použitých sloves dítě dvakrát vynechalo pomocné sloveso „být“ („*my koupaji*¹²⁵“, „*my tančovaji*¹²⁶“), což je dle při osvojování taktéž typické, jak se shodují Pačesová (1979) i Chejnová (2016b).

Druhým nejčastějším časem byl přezens, ve kterém Valentina oproti préteritu používala větší množství modálních a pomocných sloves. Na druhou stranu ovšem v přezentu projevovala větší slovní zásobu, než tomu bylo v čase minulém.

Ve futuru bylo užito pouze dvaadvacet sloves, z nichž kromě čtyř byla všechna dokonavá a použitá v naprosto správném tvaru, což je jedna z věcí, která značí, že nahrávané dítě je již ve vyšší fázi vývoje a má dobře osvojené používání předpon.

Kategorie slovesného způsobu:

Co se týče slovesného způsobu, v první nahrávce dítě nepoužilo ani jednu kondicionál a pouze dvakrát imperativ. V obou případech to bylo sloveso „pojďte“ (při hře oslovovala mě a hračky, se kterými jsme předstíraly konverzaci), jež bylo vysloveno ve správném kontextu i se správnou formou, tudíž je znatelné, že dítě imperativ ovládá, i když jej téměř nepoužívá.

---

¹²⁴ já jsem byl (správně „já jsem byla“)

¹²⁵ koupali

¹²⁶ tancovali

8.4.2. Druhá nahrávka (4 roky, 4 měsíce, 10 dní)

Bylo zaznamenáno celkem 162 slovesných tvarů a 49 slovesných lemmat.

Kategorie slovesného času:

Čas	Počet slovesných tvarů	Využití v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Prézens	79 sloves	48,8 %	nosím Opičáčka, skrčíš nohy ¹²⁷ , jedou
Préteritum	75 sloves	46,3 %	šsem to šíkaja ¹²⁸ , bouchnuj ¹²⁹ , oni ho choniji ¹³⁰
Futurum	8 sloves	4,9 %	pudu, bude sníh

Tabulka č. 15

Jak je vidno z tabulky č. 15, ve druhé nahrávce převládl prézens, což je proti minulému setkání změna. Rozdíl oproti préteritu je v pouhých čtyřech slovesných tvarech, ovšem zatímco v préteritu bylo celých sedmdesát sloves použito ve třetí osobě, v prézentu byla slovesa rozdělena rovnoměrněji a ve třetí osobě jich bylo jen devětačtyřicet. Další devatenáct sloves v přítomném čase bylo v první osobě a jedenáct ve druhé osobě, ovšem pouze v singuláru, plurál druhé osoby byl úplně vynechán. V čase minulém pět sloves zastupovalo první osobu a žádné osobu druhou.

Ve futuru bylo použito pouhých osm sloves. Dvě byla v první osobě singuláru, správně použité „*pudu do školky*¹³¹“ a nesprávně užitá „*můžu uvidět hjačky*“, kde by dokonavý výraz „*uvidím*“ posloužil lépe. Dále čtyři zastupují třetí osobu singuláru, tři v nedokonavém tvaru („*bude pamatovat*“, „*bude sníh*“ a „*bude hvězda*“) a jedno v dokonavém tvaru („*on dá hvězdu*“). Jedno sloveso se objevilo v množném čísle první osoby v dokonavém tvaru („*my vyješem*¹³²“) a poslední bylo užitá ve třetí osobě plurálu („*oni nám to šeknou*¹³³“). Celkový poměr dokonavých sloves ku nedokonavým byl 5:3.

¹²⁷ skrčíš nohy

¹²⁸ jsem to říkala

¹²⁹ bouchl

¹³⁰ oni ho honili

¹³¹ půjdu do školky

¹³² my vylezeme

¹³³ oni nám to řeknou

Kategorie slovesného způsobu:

Slovesný způsob se tentokrát objevil vícekrát. Imperativ se zde vyskytl čtyřikrát, dvakrát z toho pomocí modálního slovesa „smět“ („*nešmíte jít*¹³⁴“), jednou zákaz „*nechod*“ a jednou příkaz „*pod*¹³⁵“, vše se tedy týkalo slovesa „jít“, jako v minulé nahrávce.

Oproti tomu kondicionál, který minule chyběl úplně, se zde objevil pětkrát. Pouze jednou však šlo o přirozené použití kondicionálu v řeči, a to v singuláru třetí osoby ve větě „*Dyby neměl taký obečení bajevný, tak by měl čejný, víš.*¹³⁶“ Ostatní čtyři kondicionály použila Valentinka při vyprávění pohádky o Červené Karkulce, kdy vlk odpovídá Karkulce postupně „*aby šem tě dopše šyšeja*¹³⁷“, „*aby šem tě jépe viděja*¹³⁸“, „*aby mi nebyja šima*¹³⁹“, „*aby šem tě jépe moha šešat*¹⁴⁰“. Z 80 % tedy užila kondicionál při povídání, které má naučené a odposlouchané. Ovšem vzhledem k tomu, že dochází k hyperkorekci („*aby jsem*“ místo správného „*abych*“), nejde pouze o opakování naučených frází a kondicionál je již osvojený.

---

¹³⁴ nesmíte jít

¹³⁵ pojd'

¹³⁶ Kdyby neměl takový barevný oblečení, tak by měl černý.

¹³⁷ abych tě dobře slyšela

¹³⁸ abych tě lépe viděla

¹³⁹ aby mi nebyla zima

¹⁴⁰ abych tě lépe mohla sežrat

8.4.3. Třetí nahrávka (4 roky, 5 měsíců, 8 dní)

Bylo zaznamenáno celkem 174 slovesných tvarů, 62 slovesných lemmat.

Kategorie slovesného času:

Čas	Počet slovesných tvarů	Využití v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Prézens	85 sloves	48,9 %	pouštím, ona dává, oni špívaj ¹⁴¹
Préteritum	64 sloves	36,8 %	šsem zašpívaja ¹⁴² , viděl, seděli
Futurum	25 sloves	14,4 %	buješ majovat ¹⁴³ , vyjošte ¹⁴⁴ , koupíme

Tabulka č. 16

Na třetím sezení byl opět nejčastější prézens, tentokrát zastoupil téměř polovinu zaznamenaných slovesných tvarů. V přítentu navíc byly vyrovnanější počty sloves napříč osobou a číslem, než tomu bylo dříve. V první osobě bylo použito devětadvacet sloves, ve druhé dvaadvacet a ve třetí čtyřiatřicet. Oproti tomu v préteritu byla většina tvarů (58 sloves) užita ve třetí osobě, první osoba byla využita pouze čtyřikrát (ve všech případech v plurálu) a druhá osoba pouze dvakrát, v obou případech v singuláru.

Budoucí čas dítě použilo celkem čtyřiaadvacetkrát. Nejvíce sloves bylo zastoupeno opět ve třetí osobě singuláru (celkem dvanáct), dokonavá vs. nedokonavá slovesa v poměru 5:7. V první osobě singuláru se objevila čtyři slovesa, tři dokonavá („*udám obášek*¹⁴⁵“, „*vyžehlim*“, „*domaluju*“) a jedno nedokonavé („*budu kešlit*¹⁴⁶“). Ve druhé osobě dítě chybovalo a ze šesti sloves použilo dvě špatně („*mušíš udát napapat*“ místo správného „*musíš dát napapat*“ a „*budeš dát*“ místo „*dáš*“). Poslední dvě slovesa byla zaznamenaná v první osobě plurálu, obě v dokonavém tvaru („*nakešíme*¹⁴⁷“, „*koupíme*“).

---

¹⁴¹ oni zpívají

¹⁴² jsem zazpívala

¹⁴³ budeš malovat

¹⁴⁴ vyrostete

¹⁴⁵ udělám obrázek

¹⁴⁶ budu kreslit

¹⁴⁷ nakreslíme

Kategorie slovesného způsobu:

Při třetím nahrávání se objevilo celkem pět imperativů a dva kondicionály. Co se týče tvarů imperativů, Valentina byla již vynalézavější a použila pět různých sloves. Šlo o slova „vypadni!“, „běž!“, „koukni!“, „vydrž!“ a „podej!“, přičemž ukázala, že umí používat nejrůznější tvary imperativů a správné koncovky. Kondicionál použila ve dvou větách, poprvé v otázce „*I dyby ši neměla majou sešičku, jak mam já?*¹⁴⁸“ a podruhé v oznámení „*Aby ši mohja hodně majovat.*¹⁴⁹“. V obou případech se objevily tvary „kdyby jsi, aby jsi“ místo správného „kdybys, abys“, tudíž stále dochází k hyperkorekci. Pravděpodobně tato chyba však náleží inputu, kdy lidé v jejím okolí (rodiče a ostatní dospělí) používají tento tvar nesprávně v rámci obecné češtiny, je tedy možné, že správný tvar se naučí až později s nástupem školní docházky.

8.4.4. Čtvrtá nahrávka (4 roky, 6 měsíců, 19 dní)

Bylo zaznamenáno celkem 161 slovesných tvarů a 54 slovesných lemmat.

Kategorie slovesného času:

Čas	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných lemmatů
Prézens	85 sloves	56,2 %	vaším ¹⁵⁰ , víš, se koukáme
Préteritum	48 sloves	31,8 %	šem viděja ¹⁵¹ , píchnul, šme nešťaviji ¹⁵²
Futurum	18 sloves	11,9 %	šeknu ¹⁵³ , dopadne, uvidíš

Tabulka č. 17

Při čtvrté nahrávce byl opět nejpoužívanější prézens, zastupuje dokonce více než polovinu slovesných tvarů. Nejvíce sloves bylo ve třetí osobě, celkem sedmačtyřicet, v první osobě pak šestadvacet a ve druhé osobě dvaadvacet. V préteritu také převládala

¹⁴⁸ | kdybys neměla malou sestřičku, jako mám já?

¹⁴⁹ Abys mohla hodně malovat.

¹⁵⁰ vařím

¹⁵¹ jsem viděla

¹⁵² jsme nezdravili

¹⁵³ řeknu

třetí osoba, celkem třicet sloves, v první osobě se objevilo sedmnáct sloves a ve druhé pouze jedno, singulární „*ši nakešila*¹⁵⁴“.

Ve futuru bylo zaznamenáno méně sloves než minule, pouhých osmnáct. Naprostá většina z nich (jedenáct) byla tentokrát použita v první osobě singuláru, ovšem pětkrát to bylo sloveso „*šeknu ti*¹⁵⁵“ a dvakrát „*vybarvím*¹⁵⁶“, tudíž rozmanitost byla menší než v minulé nahrávce v převládající třetí osobě. Ta se objevila pětkrát, dvakrát nedokonavé sloveso s pomocným tvarem „být“ a třikrát dokonavé ve správném tvaru („*dopadne*“, „*vešme ši jí*¹⁵⁷“, „*pujde*“). Zbývá dvě slovesa byla užita ve druhé osobě singuláru, v obou případech to bylo sloveso „*uvidíš*“. Plurál zůstal futurem zcela neobsazen.

Kategorie slovesného způsobu:

Při čtvrtém setkání dítě použilo mnohem víc imperativů (13) než při těch předchozích, osmkrát však šlo o rozkaz „*nekoukej se*“. Ve skutečnosti tedy použilo imperativů pouze pět a šlo o slova „*řekni*“, „*nedívej se*“, „*ukaž*“, „*udělej*“ a „*koukej*“. Všechny měly správný tvar i koncovku, stejně jako v předchozí nahrávce.

Kondicionály se objevily opět dva. Poprvé v souvětí „*Doštaja šem Hejou Kit'ku do koupeje, aby to byjo pěna*“¹⁵⁸, kde je ovšem špatné zájmeno a jmenný rod. Druhým případem pak bylo souvětí „*Šašpívám šešny, kejí šnáš a dyby ši nešnaja, tak šekni, jó*“¹⁵⁹, ve kterém ve spojení „*kdyby jsi neznala*“ chybí předmět a „*kdyby jsi*“ je opět hyperkorekce. Vyplývá z toho, že dítě podmiňovacímu způsobu rozumí a umí ho použít v kontextu, ovšem formální správnost stále činí problémy.

---

¹⁵⁴ jsi nakreslila

¹⁵⁵ řeknu ti

¹⁵⁶ vybarvím

¹⁵⁷ vezme si jí

¹⁵⁸ Dostala jsem Hellou Kitty (slavnou kočičku) do koupele, aby tam byla pěna.

¹⁵⁹ Zazpívám všechny, který znáš, a kdybys neznala, tak řekni.

8.4.5. Pátá nahrávka (4 roky, 7 měsíců, 9 dní)

Bylo zaznamenáno celkem 181 slovesných tvarů a 66 slovesných lemmat.

Kategorie slovesného času:

Čas	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Prézens	104 sloves	57,5 %	maluješ, voní to, šou hešký ¹⁶⁰
Préteritum	41 sloves	22,7 %	šem še utopija ¹⁶¹ , ut'jh ¹⁶² , utekli
Futurum	36 sloves	19,9 %	bude pivo, nebudou bolet nohy, nechá

Tabulka č. 18

Při pátém sezení bylo použito téměř stejně sloves (rozdíl pěti) v préteritu a ve futuru. V préteritu se opět ukázala nejčtenější třetí osoba, ve které se objevilo třicet sloves. Ze zbylých jedenácti se devět objevilo v první osobě singuláru a dvě v první osobě plurálu, žádné pak ve druhé osobě. Nejčastěji byl zastoupen prézens (57,5 %), který byl rozdělen velice vyrovnaně mezi první osobu (37 sloves) a třetí osobu (41 sloves), druhá osoba byla použita sedmadvacetkrát v singuláru a ani jednou v plurálu. V plurálu byla použita pouze tři slovesa v ostatních osobách.

Ve futuru bylo zaznamenáno šestatřicet sloves, což je zatím nejvíc ze všech nahrávek. Nejvíce z nich (23 sloves) se objevilo v singuláru první osoby, třikrát slovo „řeknu“, dvakrát „ukážu“, třikrát „jošmišjim¹⁶³“ a dvakrát „podivám“. Kromě toho Valentina použila třikrát nesprávný tvar slov. Poprvé „budu dát nůžky“ místo správného „dám nůžky“, podruhé „mám udělat pohádku“, což je nesmyslné spojení (správné by bylo například „mám říct pohádku“) a potřetí „budu vidět“ místo správného „uvidím“. Budoucí čas tedy dítě stále zcela osvojený nemá. Dvakrát použilo druhou osobu singuláru, v obou případech také špatně. Nejdříve imperativ „nepošnej¹⁶⁴“ v kontextu, ve kterém by bylo správně „nepoznáš“, poté „budeš vidět“

¹⁶⁰ jsou hezké

¹⁶¹ jsem se utopila

¹⁶² utřhl

¹⁶³ rozmyslím

¹⁶⁴ nepoznej

místo „uvidíš“, kde udělalo stejnou chybu, jako předtím v první osobě. Ve třetí osobě holčička použila správné tvary, ze sedmi celkových třikrát dokonavý tvar a čtyřikrát nedokonavý pomocí slovesa „být“. Plurál použila čtyřikrát, jednou v první osobě („*vemem to dolů*¹⁶⁵“) a tři ve třetí osobě, druhá osoba zůstala nepoužita.

Kategorie slovesného způsobu:

Při pátém náslechu se objevil desetkrát imperativ a třikrát kondicionál. Z deseti výskytů rozkazovacího způsobu byly tři rozkazy „ukaz!“ a další tři byly různé tvary slovesa „koukat se“ (*nekoukej se, koukej, koukejte se*). Zbylé čtyři rozkazy byly „*šikni se*¹⁶⁶“, „*otevři*¹⁶⁷“, „*vyješ*¹⁶⁸“ a „*nejochtej*¹⁶⁹“.

Z tří kondicionálů byl naprosto správně použit jeden, v souvětí „*Še fujt otvíjá, aby še mi neotvíjaja*.¹⁷⁰“. V ostatních dvou případech dítě stále používá nesprávně hyperkorekci „by jsem“ místo „bych“ („*by šem to škušija*¹⁷¹“, „*těla by šem ho*¹⁷²“).

8.4.6. Šestá nahrávka (4 roky, 8 měsíců, 13 dní)

Bylo zaznamenáno celkem 152 slovesných tvarů a 45 slovesných lemmat

Kategorie slovesného času:

Čas	Počet slovesných tvarů	Výskyt v %	Příklady použitých slovesných tvarů
Prézens	62 sloves	40,8 %	nevím, skáká
Préteritum	88 sloves	57,9 %	se menoval, oni měli šjepiče ¹⁷³
Futurum	2 slovesa	1,3 %	bude chodit

Tabulka č. 19

¹⁶⁵ vezmeme to dolu

¹⁶⁶ svlékni se

¹⁶⁷ otevři

¹⁶⁸ vylez

¹⁶⁹ nelochtej

¹⁷⁰ Se furt otvírá, aby se mi neotvírala.

¹⁷¹ bych to zkusila

¹⁷² chtěla bych ho

¹⁷³ oni měli slepice

Z poslední tabulky vyplývá, že nakonec bylo opět nejčastější préteritum, které bylo zaznamenáno téměř v šedesáti procentech případů. Z osmaosmdesáti se jich objevilo 64 ve třetí osobě. Celkem čtyřadvacet jich bylo použito v první osobě a druhá osoba préterita nebyla využita vůbec. Prézens zůstal na druhém místě a převládla zde také třetí osoba, celkem sedmatřicetkrát. Šestnáctkrát byla použita první osoba (pouze jedenkrát v plurálu, „*my máme hju*¹⁷⁴“) a desetkrát druhá osoba, všechna v singuláru.

Futurum dítě použilo celkem dvakrát, v obou případech v jednotném čísle. Šlo o první osobu („já budu chodit“) a třetí osobu („ona bude chodit“). Nedokonavý tvar byl tedy v budoucím čase použit stoprocentně, ovšem vzhledem k tomu, že se jedná pouze o dva tvary jednoho slovesa, výsledky z této nahrávky nejsou zcela relevantní.

Kategorie slovesného způsobu:

Co se týče slovesného způsobu, v poslední nahrávce se nevyskytl ani jeden kondicionál či imperativ.

8.5. Osvojování kategorie slovesného vidu a rodu

8.5.1. Slovesný vid

V první nahrávce převládal u sloves tvar nedokonavý, ovšem pouze s 53,8 %. Na druhém sezení se naopak objevilo více tvarů dokonavých, a to 58,2 %. Na třetím setkání se opět vyskytlo více dokonavých tvarů, tentokrát 55 %. Při čtvrté nahrávce dokonavé tvary ustoupily nedokonavým, které byly zastoupeny 60,1 %. Na pátém sezení bylo použito opět víc tvarů nedokonavých, i když pouze o jedno procento (51,2 %), a na šestém převažovaly tvary dokonavé, tentokrát s největším odstupem dvanácti procent (62,3 %). Ve všech nahrávkách byly užity správně sufixy a prefixy, které určují správný tvar slovesa. Neobjevily se tedy ty chyby, o kterých mluví Pačesová při osvojování vidů, a tudíž pozorované dítě má již zřejmě vidy osvojené bez výjimek.

---

¹⁷⁴ my máme hru

8.5.2. Slovesný rod

V nahrávkách se vykytoval pouze činný rod. Trpný rod se neobjevil ani jednou, což se naprosto shoduje s názorem Pačesové (1979), že pasivum se v dětské řeči objevuje velice zřídka. V řeči dítěte se však již objevovaly pasivní tvary s adjektivem (např. ve druhé nahrávce „*byjo to zahjabaný*“¹⁷⁵), což odpovídá tomu, že dítě má k tvorbě pasiva nakročeno, o čemž mluví Chejnová (2016b).

8.6. Shrnutí

Celkový počet tvarů sloves, která dítě použilo, je 1088. V nahrávkách byly rozmístěny celkem rovnoměrně (cca 165 slovesných tvarů na nahrávku), pouze první nahrávka se svými 258 tvary sloves převyšuje ty ostatní. Poslední nahrávka obsahovala pouze 152 tvarů sloves a svými výsledky se vymyká všem jevům, které byly pozorovány v předchozích nahrávkách, proto je tak trochu výjimečná. Celkový počet slovesných lemmat ve všech nahrávkách byl 154, z čehož plyne, že slovesa se v nahrávkách velice často opakovala.

---

¹⁷⁵ bylo to zahrabané

Shrnutí výskytu slovesných kategorií:

Číslo	Osoba	Čas	Výskyt slovesných tvarů v nahrávce č.						Celkový výskyt slovesných tvarů	Výskyt v % vzhledem k celkovému počtu tvarů		
			1	2	3	4	5	6				
Celkem slovesných tvarů			258	162	174	161	181	152	1088	100 %		
S i n g u l á r	1. os.	prézens	18	12	24	17	35	15	121	196	11 %	17,8 %
		préteritum	3	3	0	7	9	9	31		2,8 %	
		futurum	5	2	4	11	21	1	44		4 %	
	2. os.	prézens	14	11	22	21	27	10	105	124	9,7 %	11,5 %
		préteritum	0	0	2	1	0	0	3		0,3 %	
		futurum	5	0	5	2	4	0	16		1,5 %	
	3. os.	prézens	45	42	25	39	39	28	218	557	20 %	51,2 %
		préteritum	93	67	45	27	18	52	302		27,8 %	
		futurum	8	4	12	5	7	1	37		3,4 %	
P l u r á l	1. os.	prézens	5	7	5	9	2	0	28	76	2,6 %	7 %
		préteritum	5	2	4	10	2	15	38		3,5 %	
		futurum	3	2	4	0	1	0	10		0,9 %	
	2. os.	prézens	2	0	0	1	0	0	3	3	0,3 %	0,3 %
		préteritum	0	0	0	0	0	0	0		0 %	
		futurum	0	0	0	0	0	0	0		0 %	
	3. os.	prézens	4	7	9	8	1	9	38	132	3,5 %	12,2 %
		préteritum	47	3	13	3	12	12	90		8,3 %	
		futurum	1	0	0	0	3	0	4		0,4 %	

Tabulka č. 20

Tabulka č. 20 zobrazuje počty výskytů slovesných tvarů v každé nahrávce. Nejfrekventovanější (51,2 %) se ukázala třetí osoba singuláru. Z té 27,8 % zastupovala třetí osoba v préteritu. Nejméně častá byla druhá osoba plurálu, ve které se objevily pouhé tři slovesné tvary.

Co se týče samotné slovesné osoby, ve všech nahrávkách převládala třetí osoba, její výskyt však s postupujícími nahrávkami ustupoval ve prospěch první a druhé osoby. V první nahrávce zastoupila 76,7 % slovesných tvarů, ve druhé 75,9 %, ve třetí už jen 60 %, ve čtvrté 51,5 % a v páté dokonce pouhých 44,2 %. V šesté nahrávce se pak vrátila na 67,1 %. První osoba byla vždy na druhém místě, ovšem její četnost se s přibývajícimi nahrávkami naopak zvyšovala. Na prvním sezení zastupovala pouhých 15,1 %, na druhém již 17,3 %, na třetím 23,6 %, na čtvrtém 33,5 % a na pátém dokonce 38,7 %. Při šestém sezení se počet slovesných tvarů zaznamenaných v první osobě poněkud snížil na 26,5 %, ovšem zůstala používanější, než tomu bylo v první nahrávce. Druhá osoba pak kolísala, četnost užití se mírně zvyšovala, ovšem ne s takovou pravidelností, jakou tomu bylo u první a třetí osoby. Při prvním nahrávání dosáhla 8,1 %, při druhém 6,8 %, při třetím 16,7 %, při čtvrtém 15,5 %, při pátém 17,1 % a při šestém opět pouhých 6,6 %. Předchozí výzkumy se shodují, že třetí osoba převažuje v raném užívání řeči, poté že převládá osoba první v singuláru i plurálu (Pačesová, 1979, Chejnová, 2016, Smolík, 2002). Zde tomu výsledek zcela neodpovídá, protože i přesto, že třetí osoba postupně ustupuje osobě první, stále převládá u dítěte ve věku čtyř let. Je ovšem možné, že by tomu bylo s frekvencí užívání osob jinak mimo nahrávání, protože holčička jistě neužívá tolik vyprávění jako formu komunikace.

Slovesné číslo se dá shrnout jednodušeji, protože ve všech nahrávkách absolutně převládá singulár. V prvním záznamu zastoupil 74 %, ve druhém dokonce 87 %, ve třetím o trochu méně, 79,9 %, ve čtvrtém skoro stejně, 79,5 %, v pátém 88,4 % a v šestém 76,3 %. Kromě toho, že plurál byl používán výrazně sporadičtěji než singulár, záznamy během půl roku nahrávání neprokázaly žádný posun v užívání.

Nejpoužívanějším slovesným časem bylo zpočátku préteritum, v první nahrávce dosáhlo 57,4 %. V dalších nahrávkách poté ustupovalo prézentu, pouze v poslední opět převažovalo. Bylo to způsobeno tím, že dítě se cítilo jistěji, když mohlo mít konverzaci pod kontrolou, což bylo v případech, kdy vyprávělo historky, pohádky a jiné příběhy. V těchto situacích přirozeně převládá minulý čas. S každou další nahrávkou však přibývalo prézentu a ubývalo préterita, protože se děvčátko stalo přístupnější diskuzi, zodpovídalo otázky a mělo čím dál menší potřebu v nejistých chvílích skočit k vyprávění oblíbené pohádky. Ve druhé nahrávce dosáhlo préteritum 46,3 %, ve třetí

36,8 %, ve čtvrté 31,8 % a v páté dokonce pouze 22,7 %. Šestá nahrávka se opět (jako tomu bylo ve slovesné osobě) vymyká ostatním a převládá zde préteritum s 57,9 %. Nejpoužívanějším časem (kromě první a poslední nahrávky) byl tedy prézens, který byl v první nahrávce zastoupen 34,1 %, ve druhé už 48,8 %, ve třetí 48,9 %, ve čtvrté 56,2 % a v páté dokonce 57,5 %. V šesté pak klesá na 40,8 %. Futurum se oproti ostatním časům objevovalo řidčeji a v jeho procentuálním vyčíslení není taková pravidelnost, jako tomu bylo v přítomnosti, préteritu a v první a třetí osobě. V první nahrávce se objevilo v 8,5 % případů, ve druhé v pouhých 4,9 % případů. Ve třetí v celých 14,4 % případů, ve čtvrté v 11,9 %, v páté dokonce v 19,9 % a v šesté se objevilo pouze dvakrát, tedy v 1,3 % případů. Poměr mezi préteritem, přítomností a futurem odpovídá poznatkům získaných od Pačesové (1979) a Chejnové (2016b).

Slovesný způsob (jiný než indikativ) byl v nahrávkách zaznamenán zřídka, proto nedostal své procentuální vyčíslení. V první nahrávce se neobjevil ani jeden kondicionál a byly zde pouze dva imperativy. Ve druhé nahrávce došlo k posunu, protože se objevily čtyři imperativy a pět kondicionálů. Při třetí nahrávce přibyl další imperativ (celkem jich tedy bylo pět), ovšem ubyly kondicionály a vyskytly se jen dva. Ve čtvrté nahrávce zůstaly dva kondicionály, ale objevilo se více imperativů, celkem třináct. Ovšem vzhledem k opakování jich de facto bylo pět. V páté nahrávce dítě použilo dokonce tři kondicionály, a i z hlediska imperativů bylo nejproduktivnější, protože se jich objevilo deset. V poslední nahrávce však opět došlo ke kroku zpět, neboť se kromě indikativu neobjevil žádný jiný slovesný způsob. Tento výsledek odpovídá spíše knize od Pačesové (1979), která tvrdí, že kondicionál je téměř nepoužívaný, než článku od Chejnové (2016b), jejíž pozorované dítě používalo kondicionál i imperativ frekventovaněji.

Slovesný vid byl používán velice vyrovnaně, ovšem o něco málo frekventovanější se ukázal vid dokonavý, zastoupil 51,7 %, zatímco vid nedokonavý pouze 48,3 %. Vidy byly používány zcela správně.

Co se týče kategorie slovesného rodu, rod trpný se v nahrávkách neobjevil. Ojedinele se objevil tvar s adjektivem, který připomíná přičestí trpné, tudíž lze očekávat, že dítě začne používat trpný rod záhy tak, jako tomu bylo i ve výzkumu

Chejnové (2016b). V této oblasti se také naprosto potvrdilo to, o čem se zmiňuje Pačesová (1979), že trpný rod je v dětské řeči používán velice sporadicky.

9. Závěr

Výsledkem teoretické části mé práce bylo přiblížení historie zkoumání osvojování dětské řeči a současné přístupy k vývoji řeči u dětí. Seznámila jsem se s vývojem psycholingvistiky a s teorií osvojování jazyka v historii i současnosti. Dále jsem přiblížila rozvoj řeči u dětí, a protože se má praktická část zabývala dítětem ve věku čtyř let, seznámila jsem se i s celkovým vývojem dítěte v tomto věku. Pro získání konkrétních poznatků v oblasti osvojování sloves jsem se zaměřila na práci Pačesové (1979), která se věnovala všem slovesným kategoriím, a na práci Chejnové (2016b), jež se týká přímo osvojování sloves. V tomto bodě jsem také poukázala na článek a závěry Smolíka (2002), který taktéž zkoumal problematiku osvojování kategorií sloves, ovšem u dítěte o tři roky mladšího, než jsem pozorovala já. Jeho výsledky tedy nejsou pro mou práci zcela relevantní, proto jeho práce není zmiňována častěji.

Po získání teoretických poznatků jsem se zaměřila na praktickou část své práce. Již při psaní teoretické části jsem postupně získávala nahrávky rozhovorů se čtyřletou holčičkou, na kterou jsem svůj výzkum zaměřila. Rozhovory s ní probíhaly v průběhu půl roku v odstupech cca jednoho měsíce, tudíž jsem shromáždila celkem šest nahrávek. První záznam proběhl ve věku 4 let, 3 měsíců a 20 dní a poslední ve věku 4 let, 8 měsíců a 13 dní. Ve všech nahrávkách s dítětem komunikuji já, zřídka se objeví také matka dítěte. Po získání všech nahrávek jsem je přepsala ortografickou CHAT transkripcí.

Protože se má práce věnuje osvojování gramatických kategorií sloves, analyzovala jsem transkribované nahrávky tak, že jsem z nich vybrala všechna slovesa a roztřídila je do předem připravených pomocných tabulek podle kategorií slovesné osoby, čísla a času. Slovesný způsob, rod a vid jsem zkoumala zvlášť z prepisů. Praktickou část jsem pak rozdělila do kapitol na základě těchto kategorií, kde první kapitola se věnuje osobě a číslu, druhá času a způsobu a třetí rodu a vidu. První dvě kapitoly jsou dále dělené dle jednotlivých nahrávek, ovšem v poslední kapitole to nebylo nutné, protože rod trpný se v záznamech neobjevil a vidy byly zastoupeny velice rovnoměrně.

Nejpoužívanější byla třetí osoba a číslo jednotné. Třetí osoba během nahrávek postupně ustupuje osobě první, ovšem pořád je v záznamech nejfrekventovanější. Převládající čas se střídá mezi přítomným a minulým, častější však byl přítomný, minulým bylo používáno pouze v první a poslední transkripci. Ze slovesných způsobů byl ve většině případů užit indikativ, ovšem několikrát se objevil i imperativ a kondicionál. Zastoupení kategorie vidu bylo velice rovnoměrné, ovšem o necelé dvě procenta se ukázal častější vid dokonavý. Rod trpný se v nahrávkách neobjevil ani jednou, ve všech případech figuroval pouze rod činný. Obecně poznatky z tohoto výzkumu odpovídají spíše tomu, co píše Pačesová (1979) než Chejnová (2016b). Pačesová (1979) se ovšem věnuje osvojování slovesných kategorií obecně, kdežto Chejnová (2016b) se zaměřuje na dítě, které bylo mladší než dítě pozorované v této práci, tudíž srovnání nemusí být stoprocentně relevantní.

Nahrávky ukázaly, že dítě má jazyk již téměř osvojený a chybí velice sporadicky. Četnost užívání osoby a času se dost odvíjela od daného tématu konverzace. Holčička komunikovala velice dobře, ovšem z hlediska rozhovoru se ukázalo účinnější nechat ji mluvit samotnou, neboť ve chvíli, kdy jsem začala pokládat otázky, bylo vidět, že se cítí trochu nejistě a měla tendence se držet jednoslovných odpovědí. Protože jsem chtěla, aby se při nahrávání cítila co možná nejpřirozeněji, nechala jsem ji mluvit, což vyústilo ve vyprávění, díky čemuž se třetí osoba a minulý čas staly nejspíš frekventovanějšími, než by tomu bylo v úplném dialogu.

Protože všechny předchozí výzkumy se zaměřují na děti mladší, rozhodla jsem se pro zkoumání horní věkové hranice osvojování řeči u dítěte, abych viděla, jak patrné jsou změny v pozdnější fázi vývoje. Můj výzkum ukázal, že v tomto období je vývoj dětské řeči opravdu již téměř ukončen, proto během půl roku sledování nejsou pokroky tak očividné, jako by tomu bylo u mladšího dítěte. Sama jsem vnímala pozitivní změny spíše ve výslovnosti a v používání větných konstrukcí. Je však důležité mít na paměti, že každé dítě je individuální, a tak i progres může být různý. Pro příští výzkum bych zvolila delší časové rozestupy mezi setkáními a nahrávala bych dítě po delší časový úsek, nejlépe větší část dne, aby se necítilo vázané na rozhovor se mnou a mohla jsem tak pozorovat, jak používá jazyk v běžných situacích při kontaktu s ostatními lidmi.

Také pro větší objektivitu výzkumu by bylo přínosné nahrávat zvlášť více dětí a poznatky pak porovnat, na což však pochopitelně v práci tohoto rozsahu nebyl prostor.

Přesto si však myslím, že má práce může v budoucnu přispět ke komparaci s dalšími zkoumánými vývoje dětské řeči. Díky teoretické části jsem se navíc seznámila s obecnými poznatky osvojování řeči, které jsou využitelné i v praktickém životě, například při logopedii či výuce správné mluvy u dítěte.

10. Seznam literatury

ALLEN, K a Lynn R MAROTZ. Přehled vývoje dítěte: od prenatálního období do 8 let. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 187 s. ISBN 80-7367-055-0.

HELUS, Zdeněk. Dítě v osobnostním pojetí: Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. 286 s. ISBN 978-80-7367-628-5.

CHEJNOVÁ, Pavla. Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child. Vyd. 1. Praha: Charles University, 2016a. 164 s. ISBN 978-80-246-3436-4.

CHEJNOVÁ, Pavla. Development of directives in child language – A case study of Czech. *Topics in Linguistic*. 2015. 15 (1)

CHEJNOVÁ, Pavla. Osvojování gramatických kategorií sloves u českého dítěte. *Slovo a slovesnost*. 2016b. 77 (3). s. 185-201.

KLENOROVÁ, Lucie. Osvojování jmenných gramatických kategorií u dítěte od věku 2,5 let. Pedf UK, 2016. Nepublikovaná bakalářská práce.

KUTÁLKOVÁ, Dana. Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči. Vyd. 4. Praha: Portál, 2009. 228 s. ISBN 978-80-7262-598-7.

KUTÁLKOVÁ, Dana. Vývoj dětské řeči krok za krokem. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 98 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-1026-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 182 s. ISBN 978-80-247-0870-6.

NEBESKÁ, Eva. Úvod do psycholingvistiky. Vyd. 1. Praha: H & H, 1992. 127 s. ISBN 8085467-75-5.

OHNESORG, Karel. Naše dítě se učí mluvit. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. 74 s. Aktuální problémy speciální pedagogiky.

PAČESOVÁ, Jaroslava. Řeč v raném dětství. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979. 170 s.

PRŮCHA, Jan. Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). 199 s. ISBN 978-80-247-3603-7.

ŘÍČAN, Pavel. Cesta životem: [vývojová psychologie]: přepracované vydání. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-736-7124-7.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. Když začínáme mluvit: lingvistický pohled na rané projevy česky hovořícího dítěte. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. Varia, sv. 17. 218 s. ISBN 978-80-7308-482-0.

SMOLÍK, Filip. Osvojování českých slovesných tvarů v raném věku. *Československá psychologie*. 2002. 46 (5). s. 450–461.

SMRČKA, Ferdinand a kol. ABC Rodinné výchovy: Dítě předškolního věku. Vyd. 3. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 248 s.

SOVÁK, Miloš. Logopedie předškolního věku. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. Knižnice sociální pedagogiky. 215 s.

SYNEK, František. Říkáme si s dětmi: Logopedické hříčky. Vyd. 1. Praha: Arch Art, 1994. 31 s. ISBN 80-901500-0-4

11. Seznam příloh

Příloha 1 – Ukázka přepisu 1. nahrávky

Příloha 2 – Ukázka přepisu 2. nahrávky

Příloha 3 – Ukázka přepisu 3. nahrávky

Příloha 4 – Ukázka přepisu 4. nahrávky

Příloha 5 – Ukázka přepisu 5. nahrávky

Příloha 6 – Ukázka přepisu 6. nahrávky